

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران
مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب

گزارش اقتصاد کشاورزی

۱۳۹۸

تابستان ۱۴۰۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی ایران

مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب

خلاصه شاخص‌های

اقتصاد کشاورزی کشور در سال ۱۳۹۸

گروه اقتصاد کشاورزی

مهر ۱۴۰۱

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، تقاطع موسوی، اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی ایران

<http://awnrc.com/>

تلفن: ۸۵۷۳۲۸۴۲-۸۵۷۳۲۸۴۱ دورنگار: ۸۸۸۲۵۱۱۱

سرشناسه: مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب

عنوان و نام پدیدآور: خلاصه شاخص‌های اقتصاد کشاورزی کشور در سال ۱۳۹۸ / تألیف سید محمدحسین

شریعتمدار، عباس کشاورز، مطهره بخشایش، بهزاد فکاری سردهایی، مهر ۱۴۰۱.

مشخصات نشر: تهران، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، مهر ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۶۰ صفحه، مصور (رنگی)، نمودار، جدول.

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: اقتصاد کشاورزی

ویراستار علمی: حامد رفیعی.

شناسه افزوده: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

شناسه افزوده: مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب

پیشگفتار

در اجرای تبصره بند الف ماده یک قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب اسفند ماه سال ۱۳۹۰ مجلس شورای اسلامی، مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۳ در اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران با هدف تقویت نقش آفرینی و بهبود فضای کسب‌وکار کشاورزی و آب، ارتقاء توانمندی اتاق ایران در ایفای نقش سخنگوی بخش خصوصی در رابطه با کشاورزی و آب و پایش تحولات و رویدادهای ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در خصوص کشاورزی و آب تشکیل گردید و برای تحقق اهداف خود اقدام به پایش و بررسی سالانه تحولات اقتصادی بخش کشاورزی به طور مطلق و در انطباق با برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور نموده و تا کنون ۵ دوره از این گزارش تهیه و به چاپ رسیده است. کتاب حاضر که برگرفته از آخرین نسخه با عنوان «گزارش اقتصاد کشاورزی سال ۱۳۹۸» است تلاش دارد گزیده‌ای از متغیرها و شاخص‌های اقتصادی و کشاورزی و مهمترین موضوعات مورد بحث در این گزارش را در مجموعه‌ای کوچک و مجمل در اختیار مخاطبان قرار دهد. این کتاب با همت معاون پژوهشی مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب جناب آقای مهندس عباس کشاورز - ناظر و هادی اثر- و سرکار خانم مهندس بخشایش و آقای بهزاد فکاری - نگارندگان - تهیه شده است. از ایشان و سایر دوستانی که در این امر همت گماشتند سپاس‌گذاری می‌نمایم.

سید محمدحسین شریعتمدار

رئیس مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق بازرگانی،

صنایع، معادن و کشاورزی ایران

مقدمه

بررسی و رصد پیوسته وضعیت کلان بخش کشاورزی با ایجاد یک نگاه جامع و فراگیر بر متغیرهای مختلف تأثیرگذار بر بخش، از یک منظر می‌تواند آسیب‌های احتمالی که ممکن است در آینده بر کسب‌وکارهای کشاورزی وارد شود را پیش‌بینی کرده و هشدار دهد و از منظری دیگر می‌تواند مشکلات راهبردی و کلان که در حال حاضر گریبان‌گیر فعالان بخش خصوصی بوده و مانع پیشرفت و یا کند شدن سرعت پیشرفت فعالیت‌های کشاورزی می‌شود، شناسایی و ارزیابی نماید. گزارش حاضر نیز وضعیت بخش کشاورزی را از جنبه‌های مختلف اقتصاد کلان، وضعیت تولید، تجارت و بیمه ارزیابی نموده و ضمن تشریح سیمای بخش کشاورزی از منظر آمار، مشکلات و موضوعاتی که فعالان بخش کشاورزی به لحاظ برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان کشوری با آن مواجه هستند و در متغیرهای کلان اقتصادی و شاخص‌های غیراقتصادی بخش متبلور می‌شود، بررسی کرده است.

جمع‌بندی مهمترین نتایج به دست آمده از بررسی‌های آماری که در این گزارش انجام شد در قالب مجموعه حاضر به صورت خلاصه ارائه گردیده است و مجموعه اصلی که شامل بررسی‌های فوق به صورت مفصل و با شرح جزئیات بیشتر است در کتاب دیگری که بالغ بر ۲۳۴ صفحه است قابل دسترسی است. در این مجموعه تلاش شده است نتایج گزارش اصلی به صورت مختصر و مفید گردآوری شود و موانع و مشکلات راهبردی بخش کشاورزی بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

بخش اول: متغیرهای اقتصاد کلان بخش کشاورزی

۱-۱- ارزش افزوده بخش کشاورزی

بر اساس آمار رسمی بانک مرکزی^۱، در سال ۱۳۹۸ ارزش افزوده بخش کشاورزی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰، با رشد قابل ملاحظه ۸/۸ درصدی از ۴۵۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۷ به ۴۹۱/۵ هزار میلیارد ریال رسیده است.

^۱ بانک مرکزی، گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی سال ۱۳۹۸.

این در حالی است که طبق آمار رسمی بانک مرکزی، اقتصاد در این سال کوچک‌تر شده و رشد اقتصادی کشور همچنان منفی و معادل $-۶/۵$ درصد برآورد شده است. سیر نزولی اقتصاد همچنان در پی رکود شدید در بخش نفت ($۳۸/۷$ درصد) بوده و بخش‌های صنعت و معدن و خدمات نیز به ترتیب رشدهای $۲/۳$ و $-۰/۲$ درصدی را تجربه کرده‌اند. لذا در این سال نیز بخش کشاورزی تا حد زیادی در بهبود جایگاه اقتصادی کشور مؤثر بوده است و نزول جایگاه بخش نفت و عملکرد ضعیف سایر بخش‌های اقتصادی باعث شد سهم بخش کشاورزی در اقتصاد افزایش یافته و به عدد ۸ درصد برسد. سهم بخش‌های صنعت و معدن، خدمات و نفت در اقتصاد به ترتیب $۲۵/۷$ ، $۵۴/۳$ و $۱۲/۲$ درصد است.

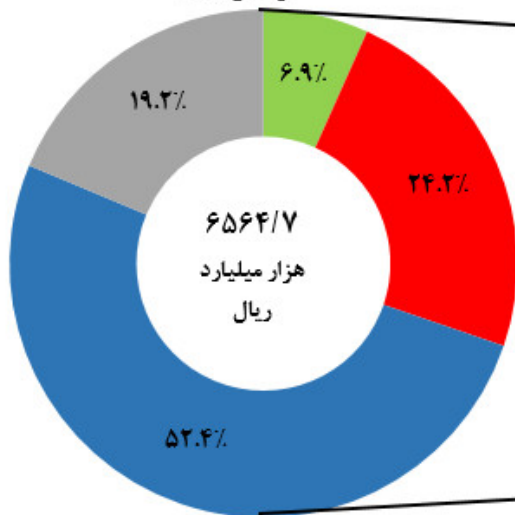
رشد اقتصادی قابل توجه بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۸ مرهون شرایط آب و هوایی مساعد و افزایش بارندگی‌ها (رشد $۹۹/۴$ درصدی بارندگی^۱) در ابتدای این سال است.^۲

^۱ استعلام از مدیریت منابع آب کشور سال ۹۸-۱۳۹۷.

^۲ مرکز آمار ایران، گزارش عملکرد بخش واقعی اقتصاد در سال ۱۳۹۸.

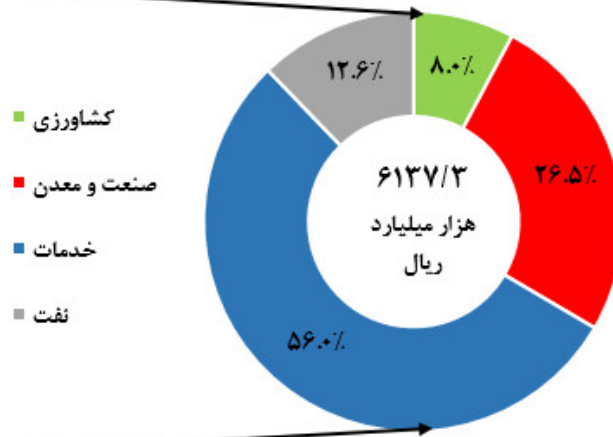
سهم بخش‌های اقتصادی از GDP

در سال ۱۳۹۷

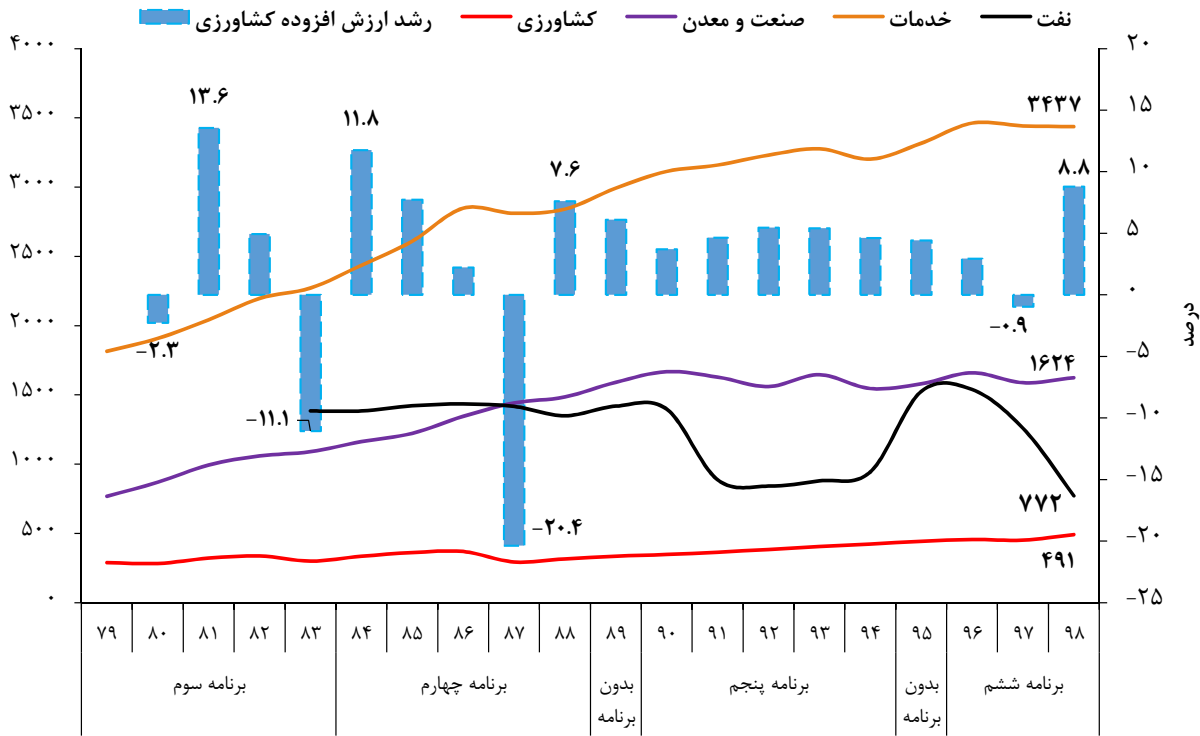
سهم بخش‌های اقتصادی از GDP

در سال ۱۳۹۸

نمودار ۱-۱- تولید ناخالص داخلی کشور و سهم بخش‌های اقتصادی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸

ارزش افزوده (میلیارد ریال - به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)

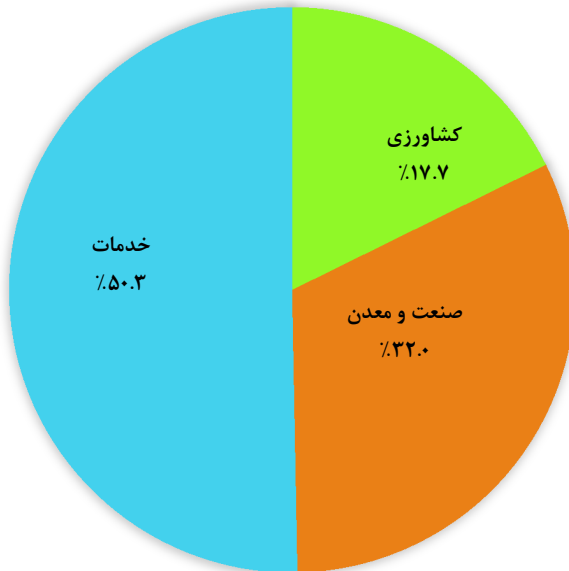

نمودار ۱-۲- رشد اقتصادی و ارزش افزوده بخش کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی

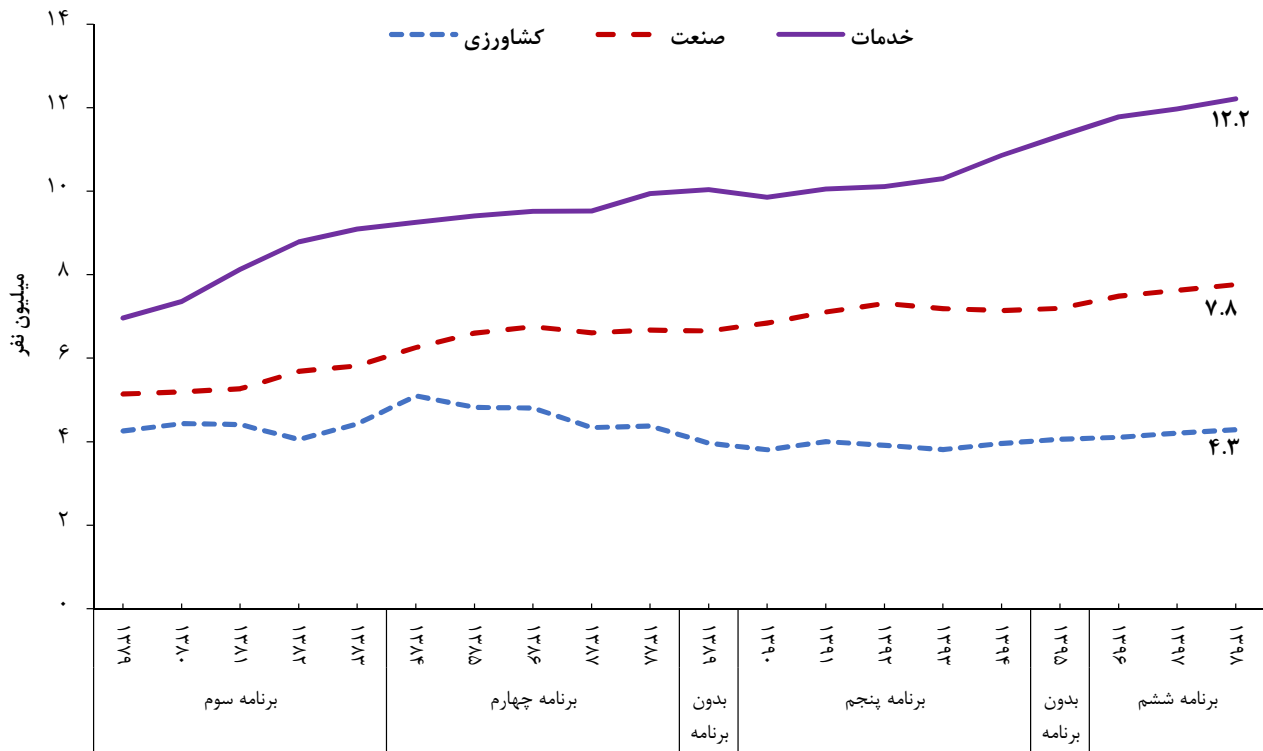

۱-۲- اشتغال بخش کشاورزی

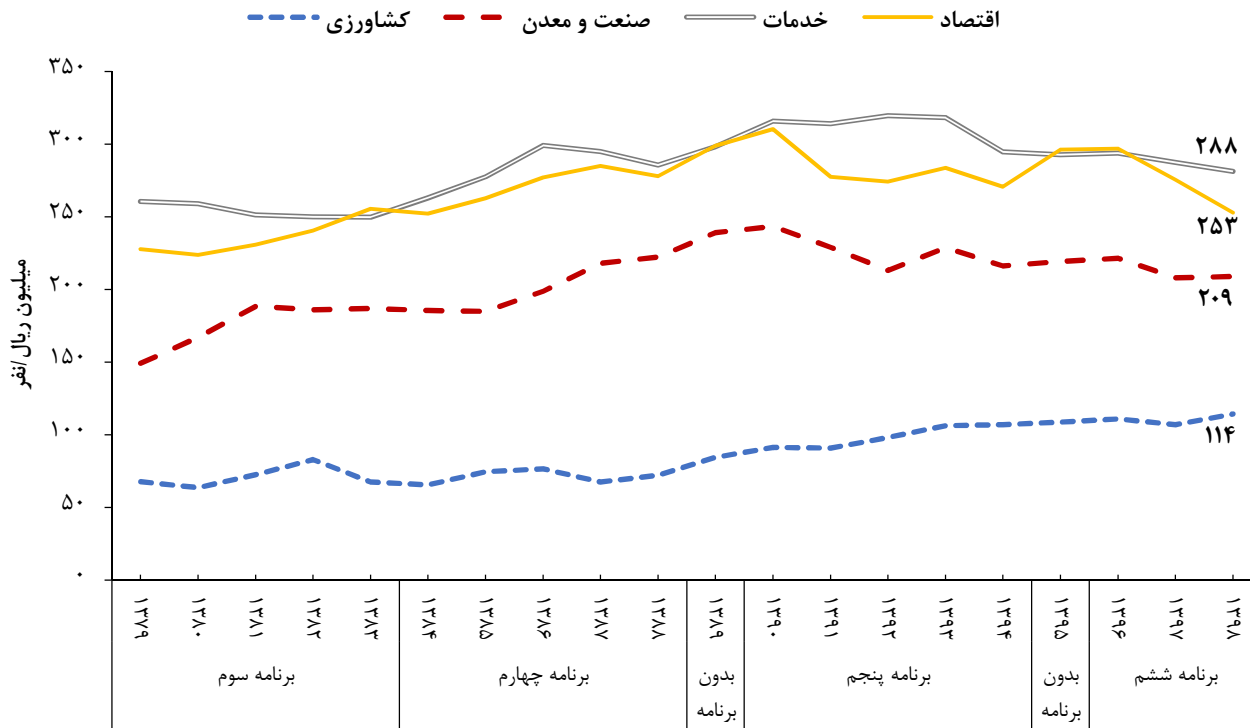
بررسی سال‌های اخیر نشان داد رشد اقتصادی بالا که مبتنی بر توسعه صادرات نفتی و بدون تکیه بر توان تولیدی کشور بوده، تأثیر چندانی بر درآمد سرانه شاغلین بخش‌های اقتصادی نداشته است. طبق طرح سرشماری نیروی کار مرکز آمار ایران، تعداد شاغلین بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۸ معادل ۴/۳ میلیون نفر برآورد گردید که نسبت به سال گذشته ۱/۹ درصد افزایش یافته است. میزان اشتغال در بخش صنعت ۱/۸ درصد و در بخش خدمات ۲ درصد افزایش یافته لذا در همه بخش‌های اقتصادی متناسب با تعداد شاغلین خود، تقریباً با نرخ مشابهی میزان اشتغال افزایش یافته است.

نمودار ۱-۳- سهم بخش کشاورزی در اشتغال‌زایی در اقتصاد در مقایسه با سایر بخش‌ها در سال ۱۳۹۸

نمودار ۱-۴- اشتغال بخش کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی

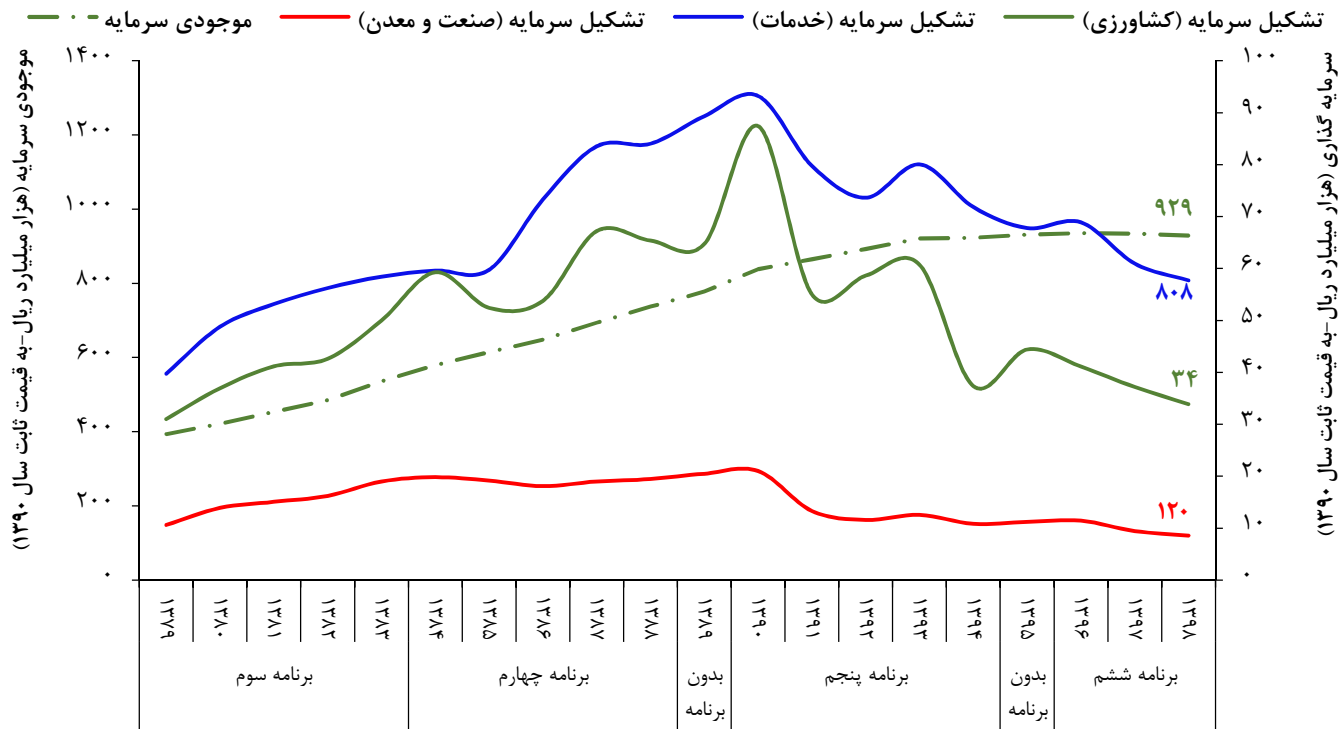

نمودار ۱-۵- درآمد سرانه بخش کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی و کل اقتصاد

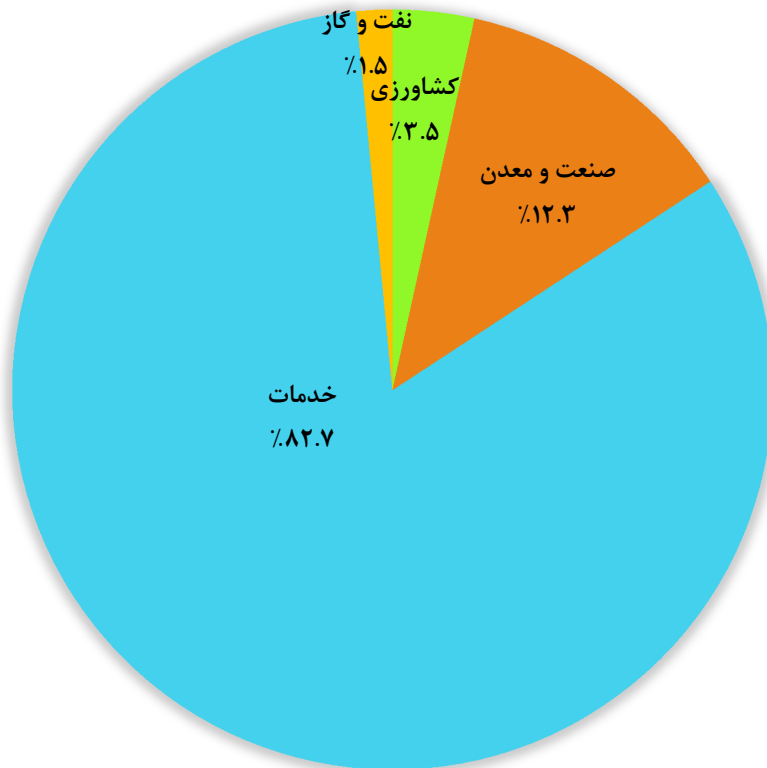
۱-۳- سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی

در سال ۱۳۹۸ تشکیل سرمایه در بخش کشاورزی در ادامه روند نزولی خود طی دو سال گذشته به رقم ۳۳/۹ هزار میلیارد ریال (کاهش ۸/۹ درصدی نسبت به سال قبل) رسیده و معادل مقادیر سرمایه‌گذاری صورت گرفته در ۲۰ سال پیش است. در این سال میزان تشکیل سرمایه در اقتصاد نیز با کاهش ۵/۹- درصدی مواجه بود و به ۹۷۶/۷ هزار میلیارد ریال رسید. این میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد که پس از دو سال پیاپی کاهش تشکیل سرمایه در همه بخش‌های اقتصادی حاصل شده معادل سرمایه‌گذاری صورت گرفته در ۱۸ سال پیش است. به همین ترتیب سرمایه‌گذاری در دیگر بخش‌های اقتصادی شامل صنعت و معدن ۹/۱-، خدمات ۵/۳- و نفت و گاز ۶/۸- درصد نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است. این در حالی است که در برنامه ششم برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، رشد سالانه ۲۰/۳ درصد و برای سرمایه‌گذاری در کل اقتصاد، رشد سالانه ۲۱/۴ درصد پیش‌بینی شده بود. در دو سال اخیر خروج آمریکا از برجام، تشدید تحریم‌های بین‌المللی، کاهش تولید و صادرات نفت و ناکارآمدی دولت در مدیریت اقتصاد دلایل اصلی کاهش منابع مالی (ریالی و ارزی) دولتی و کاهش ورود سرمایه خصوصی به اقتصاد است.

موجودی سرمایه در بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۸ در ادامه روند نزولی سال قبل، با ۰/۶ درصد کاهش به ۹۲۹ هزار میلیارد ریال رسید. تغییرات موجودی سرمایه در بخش کشاورزی به نحوی است که نگرانی در مورد فشار بر منابع پایه و برداشت از ذخایر موجودی سرمایه را بیشتر می‌کند. موجودی سرمایه در دو سال اخیر رشد منفی داشته که نشان از فزونی میزان مصرف سرمایه نسبت به تشکیل سرمایه جدید بوده است.

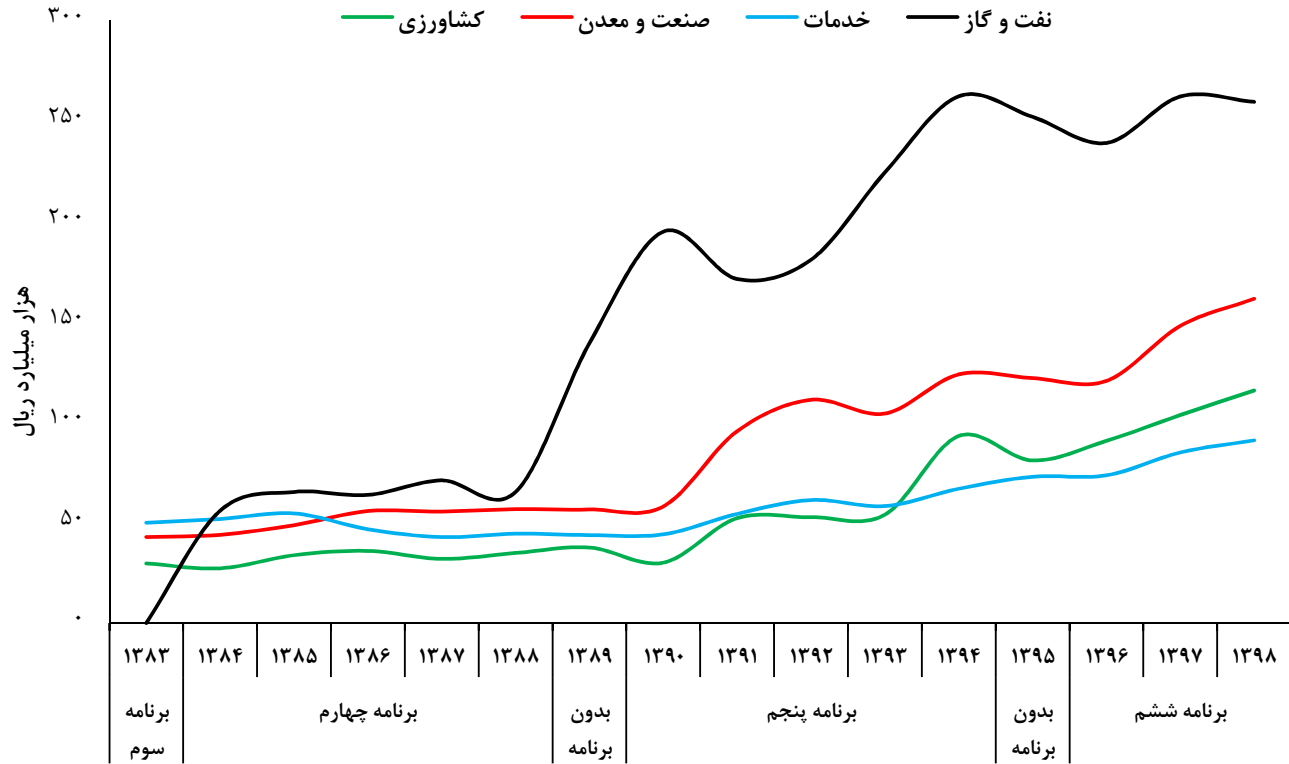
نمودار ۱-۶- موجودی سرمایه و تشکیل سرمایه بخش کشاورزی در مقایسه با تشکیل سرمایه سایر بخش‌ها

نمودار ۱-۷- سهم بخش کشاورزی از تشکیل سرمایه در مقایسه با سایر بخش‌ها در سال ۱۳۹۸

کاهش تشکیل سرمایه سالانه در بخش کشاورزی روند انباشت سرمایه در بخش را با کندی مواجه کرده است. این امر در بلندمدت هزینه تشکیل سرمایه را نیز به علت افزایش بیش از حد استهلاک سرمایه افزایش می‌دهد و بخش کشاورزی را محتاج سرمایه‌گذاری‌های کلان می‌کند تا بتواند در روند توسعه قرار گیرد.

نگاهی به روند تغییرات استهلاک سرمایه در بخش کشاورزی نشان می‌دهد همواره روند صعودی داشته و نسبت به سرمایه‌ی تشکیل شده در آن سال شتاب فزاینده‌ای دارد. به عبارت دیگر میزان مصرف سرمایه در بخش کشاورزی در مقایسه با تشکیل سرمایه در سال‌های اخیر شدت بیشتری گرفته به طوریکه طی دو سال اخیر بیشتر از آنکه سرمایه وارد بخش کشاورزی شود مصرف شده است (سهم‌های بالای ۱۰۰ درصد در جدول ۱-۸). همین امر باعث شده موجودی سرمایه در بخش کشاورزی کاهش یابد. فزونی یافتن استهلاک سرمایه از تشکیل آن در بخش صنعت و معدن از سال ۱۳۹۱ و در بخش نفت و گاز از سال ۱۳۸۸ آغاز شده و به ویژه در بخش نفت و گاز با شدت بیشتری در حال افزایش است. در بخش خدمات نیز اگرچه نسبت استهلاک سرمایه به تشکیل آن روند افزایشی دارد و در سال‌های اخیر مشابه سایر بخش‌های اقتصادی با سرعت بیشتری همراه بوده اما هنوز به مرحله برداشت از موجودی سرمایه نرسیده است.

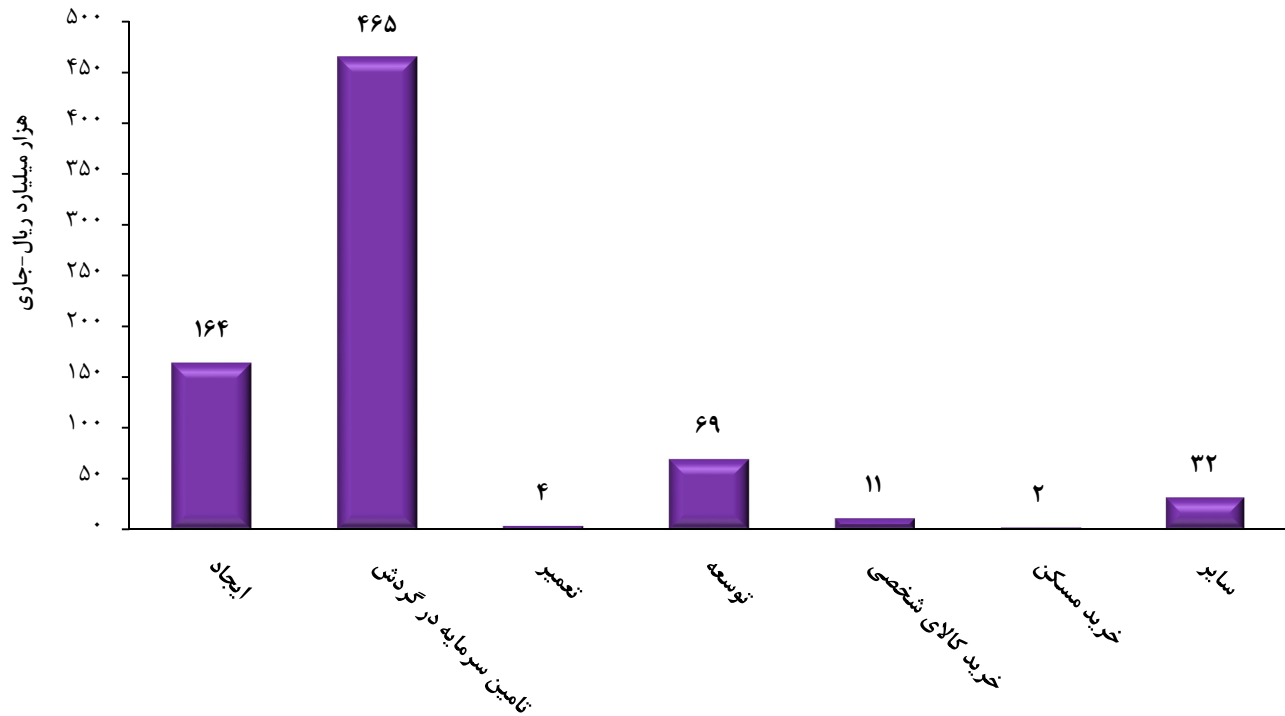

نمودار ۱-۸- سهم استهلاک از تشکیل سرمایه ثابت در بخش‌های اقتصادی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰

آمارهای بانک مرکزی در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد میزان رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی ۰/۵ درصد و بخش دولتی ۲۲/۸- درصد در کل اقتصاد بوده است. سهم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در اقتصاد همواره بیشتر از دو سوم کل تشکیل سرمایه در اقتصاد بوده است و در این سال نیز سهم ۷۷/۵ درصدی را به خود اختصاص داد. اگرچه بیشتر سهم تشکیل سرمایه در اقتصاد مربوط به بخش خصوصی است و این بخش در سال ۱۳۹۸ سعی کرده است سطح سرمایه‌گذاری خود را حفظ نماید اما به دلیل افت شدید سرمایه‌گذاری دولتی، برآیند تشکیل سرمایه در اقتصاد ۵/۹- درصد نزولی بوده است.

در سال ۱۳۹۸ بانک‌ها به میزان ۲۰۵۴ هزار میلیارد ریال (به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰) به بخش‌های اقتصادی تسهیلات پرداخت کرده‌اند که ارزش واقعی آن (با توجه به تورم) نسبت به سال گذشته ۷/۸ درصد کاهش یافته است.^۱ بررسی تسهیلات پرداختی به بخش کشاورزی نشان می‌دهد بخش عمده این تسهیلات صرف امور سرمایه در گردش شده است به طوریکه میانگین چهار سال اخیر ۶۶ درصد بوده است. یک بهره‌بردار کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی، در مقیاس کوچک فعالیت می‌کند، عمدتاً بخش خصوصی بوده، و توانمندی پایینی در پس‌انداز نمودن دارد، لذا شرایط ناپایدار اقتصادی و تغییرات قیمتی این گروه را بیشتر تحت تأثیر قرار می‌دهد. در نتیجه لزوم دسترسی به موقع به تسهیلات ارزان و کافی در بخش کشاورزی از ضرورت بیشتری نسبت به سایر بخش‌ها برخوردار است.

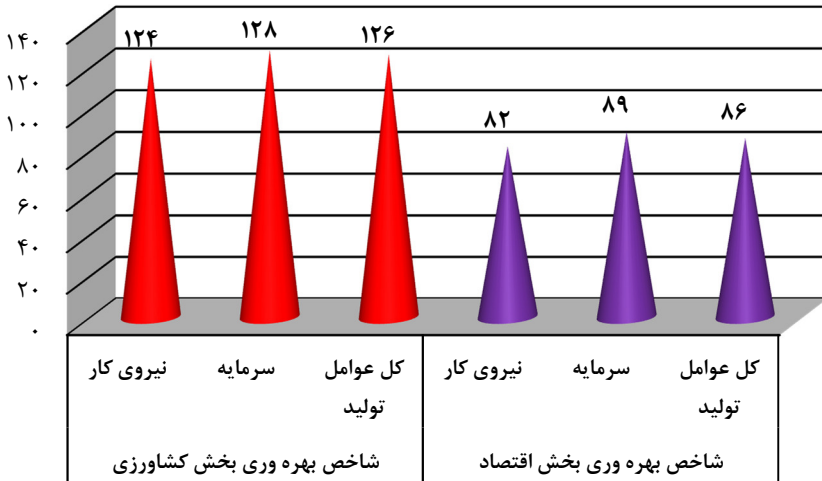
^۱ ارزش اسمی تسهیلات پرداختی ۲۶ درصد افزایش یافته است.

نمودار ۱-۹- تسهیلات پرداختی به بخش کشاورزی به تفکیک اهداف در سال ۱۳۹۸

۴-۱- بهره‌وری در بخش کشاورزی

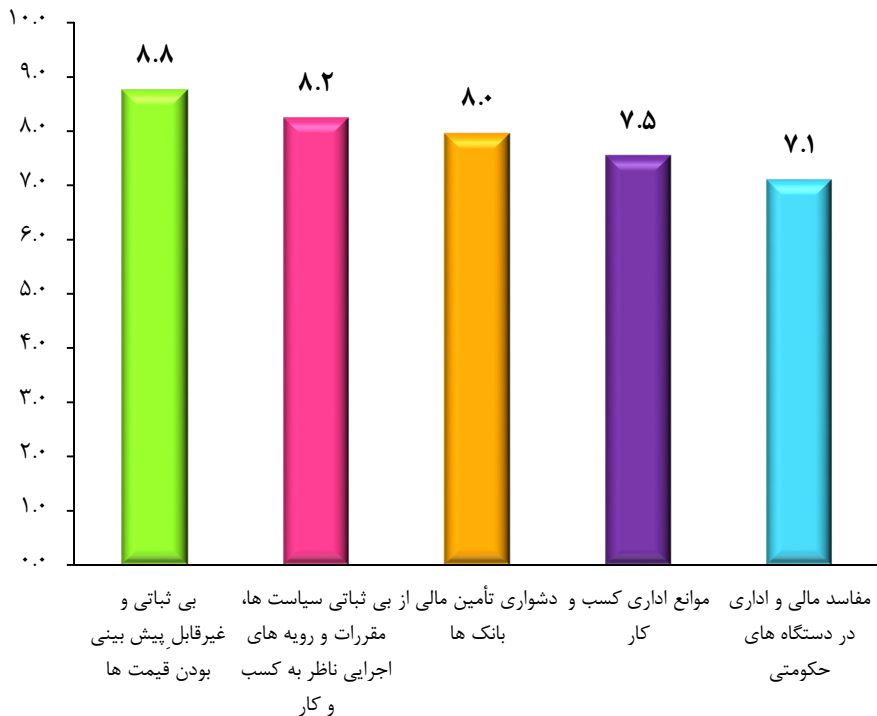
کمبود سرمایه و نقدینگی در بنگاه‌های تولیدی در بلندمدت می‌تواند با فاصله گرفتن بنگاه‌ها از دانش و تکنولوژی روز منجر به کاهش بهره‌وری استفاده از عوامل تولید گردد. بخش کشاورزی به دلیل دسترسی به منابع پایه ارزان تا حد زیادی این کمبود را جبران نموده و توانسته به واسطه خصوصی بودن فعالیت‌ها، پتانسیل‌های خود را در استفاده از عوامل تولید (نهادها) نشان دهد اما با اعمال محدودیت بهره‌برداری از منابع کمیاب نظیر آب و کاهش منابع، این مزیت بخش کشاورزی خدشه‌دار شده و مسئله کمبود سرمایه بیش از پیش خود را نشان خواهد داد. طبق آمارهای رسمی، بهره‌وری سرمایه، نیروی کار و کل عوامل تولید در بخش کشاورزی همواره روند صعودی داشته و در مقایسه با کل اقتصاد نیز از بهره‌وری بیشتری برخوردار بوده است.

نمودار ۱-۱- بهره‌وری بخش کشاورزی در مقایسه با اقتصاد در سال ۱۳۹۸

۱-۵- پایش محیط کسب و کار بخش کشاورزی

پایش محیط کسب و کار کشاورزی از منظر فعالان بخش نشان می‌دهد که محیط کسب و کار کشاورزی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل اندکی بهبود یافته به طوریکه مقدار شاخص از ۶/۲ واحد سال ۱۳۹۷ به ۶ واحد در سال ۱۳۹۸ رسیده است^۱. بدترین مؤلفه اثرگذار بر کسب و کارها، بی‌ثباتی و غیرقابل پیش‌بینی بودن قیمت‌ها (مواد اولیه و محصولات) یعنی ناکارآمدی دولت در تنظیم بازار و ایجاد پایداری نسبی در شرایط اقتصادی است. دومین مؤلفه بی‌ثباتی سیاست‌ها، مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر کسب و کار است^۲.

نمودار ۱-۱۱- مهمترین مؤلفه‌های اثرگذار بر کسب و کار بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۸

^۱ هر چقدر مقدار شاخص به عدد ۱۰ نزدیک‌تر گردد نشان از بدتر شدن محیط دارد.
^۲ معاونت اقتصادی اتاق ایران، پایش ملی محیط کسب و کار ایران، سال‌های مختلف.

جدول ۱-۱ ارزش افزوده بخش کشاورزی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	ارزش افزوده بخش کشاورزی	هزار میلیارد ریال	۴۴۲	۴۵۶	۴۵۲	۴۹۱
۲	رشد سالانه ارزش افزوده بخش کشاورزی	درصد	۴.۲	۳.۲	-۰.۹	۸.۸
۳	سهم ارزش افزوده کشاورزی از کل اقتصاد کشور	درصد	۶.۶	۶.۶	۶.۱	۸
۴	تحقق اهداف ارزش افزوده تعیین شده	درصد	۷۲	۹۸.۳	۹۴.۹	۹۶.۱

مأخذ: بانک مرکزی

جدول ۱-۲- اشتغال بخش کشاورزی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	تعداد شاغلین بخش کشاورزی	میلیون نفر	۴۰۶	۴۱۰۹	۴۲۱۳	۴۲۹۳
۲	رشد سالانه تعداد شاغلین	درصد	۲۵	۱۲	۲۵	۱۹
۳	سهم شاغلین بخش کشاورزی از کل اشتغال کشور	درصد	۱۸	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۷
۴	متوسط درآمد سرانه شاغلین کشور (سالانه)	میلیون ریال	۲۹۶۳	۲۹۷	۲۷۵۷	۲۵۲۹
۵	متوسط درآمد سرانه شاغلین بخش کشاورزی (سالانه)	میلیون ریال	۱۰۸۹	۱۱۱	۱۰۷۲	۱۱۴۵
۶	نسبت درآمد سرانه شاغلین کشاورزی به درآمد سرانه کل شاغلین کشور	درصد	۳۶۸	۳۷۴	۳۸۹	۴۵۳
۷	سهم شاغلین زن از اشتغال کشاورزی	درصد	۲۱	۲۱۸	۲۰۳	۲۰
۸	سهم شاغلین روستایی از اشتغال کشاورزی	درصد	۷۸۸	۷۷۶	۷۵	۷۳۸
۹	تعداد شاغلین بخش خصوصی کشاورزی	میلیون نفر	۴۰۴	۴۰۹	۴۱۹	۴۲۷
۱۰	سهم شاغلین بخش خصوصی از کل شاغلین کشاورزی	درصد	۹۹۴	۹۹۶	۹۹۵	۹۹۵

مأخذ: مرکز آمار ایران

جدول ۱-۳ سرمایه گذاری بخش کشاورزی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	هزار میلیارد ریال	۴۴.۴	۴۴.۱	۳۷.۲	۳۳.۹
۲	رشد سالانه سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	درصد	۱۸.۸	-۷.۴	-۹.۶	-۸.۹
۳	سهم سرمایه گذاری بخش کشاورزی از کل اقتصاد	درصد	۳.۸	۳.۵	۳.۶	۳.۵
۴	موجودی سرمایه بخش کشاورزی	هزار میلیارد ریال	۹۳۲	۹۳۵.۸	۹۳۴.۵	۹۲۹.۲
۵	رشد سالانه موجودی سرمایه بخش کشاورزی	درصد	۰.۹	۰.۴	-۰.۱	-۰.۶
۶	تسهیلات دریافتی بخش کشاورزی	هزار میلیارد ریال	۲۲۲.۹	۲۰۹.۳	۱۶۸.۴	۱۵۷.۴
۷	سهم تسهیلات دریافتی بخش کشاورزی از کل تسهیلات پرداختی کشور	درصد	۸.۵	۸	۷.۶	۷.۷
۸	شاخص کارایی سرمایه گذاری	بدون واحد	۲.۱	۳.۲	منفی	۰.۹

مأخذ: بانک مرکزی (شاخص کارایی سرمایه گذاری هر چه به صفر نزدیکتر باشد بهتر است)

جدول ۱-۴ بهره وری در بخش کشاورزی (سال پایه ۱۳۹۰=۱۰۰)

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	شاخص بهره وری نیروی کار بخش کشاورزی	بدون واحد	۱۱۹	۱۲۱	۱۱۷	۱۲۴
۲	شاخص بهره وری سرمایه بخش کشاورزی	بدون واحد	۱۱۴	۱۱۷	۱۱۷	۱۲۸
۳	شاخص بهره وری کل عوامل تولید بخش کشاورزی	بدون واحد	۱۱۶	۱۱۹	۱۱۷	۱۲۶
۴	رشد سالانه شاخص کل عوامل تولید بخش کشاورزی	درصد	۱.۷	۲.۵	-۱.۷	۸.۱
۵	شاخص کل عوامل تولید کشور	بدون واحد	۹۷	۹۹	۹۳	۸۶
۶	رشد سالانه شاخص کل عوامل تولید کشور	درصد	۱۱	۲	-۶.۱	-۶.۹
۷	شاخص کسب و کار کشاورزی	بدون واحد	۵.۷	۵.۷	۶.۳	۶

مأخذ: سازمان ملی بهره وری ایران (در شاخص کسب و کار نمره ۱ به منزله بهترین و نمره ۱۰ به منزله بدترین می باشد).

بخش دوم: تولید محصولات کشاورزی

۱-۲- تولیدات گیاهی (زراعی و باغی)

علاوه بر مسائل اقتصادی و سیاسی که عمدتاً بر ارزش تولیدات کشاورزی تأثیرگذار است مسائل جوی و شرایط اقلیمی کشور نیز میزان و کیفیت تولید را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از این طریق بر وضعیت اقتصادی کسب و کارهای بخش کشاورزی تأثیر می‌گذارد. به عنوان مثال بارندگی کشور در سال ۹۸-۱۳۹۷ بالغ بر ۹۹ درصد افزایش یافت و باعث شد علی‌رغم شرایط اقتصادی نابسامانی که در اقتصاد و همه بخش‌های اقتصادی طی سال‌های اخیر ایجاد شده و اکثر شاخص‌های اقتصادی نشان از بدتر شدن اوضاع داشته‌اند^۱، تولیدات زراعی بهبود یابد^۲.

بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی در سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷، میزان تولیدات زراعی پس از دو سال کاهش متوالی با ۲/۲ درصد رشد نسبت به سال زراعی ۹۷-۱۳۹۶ به ۸۵/۵ میلیون تن (بیشترین مقدار طی ۲۰ سال گذشته) رسیده است. از کل تولیدات محصولات زراعی، ۹۰/۹ درصد معادل ۷۷/۸ میلیون تن مربوط به تولیدات آبی و ۹/۱ درصد معادل ۷/۷ میلیون تن مربوط به تولیدات دیم است. تولیدات آبی و دیم در سال ۹۸-۱۳۹۷ نسبت به سال گذشته به ترتیب ۲ و ۴/۶ درصد افزایش یافته است.

کل سطح برداشت تولیدات زراعی در سال ۹۸-۱۳۹۷ با ۷ درصد افزایش نسبت به سال قبل به ۱۱/۹ میلیون هکتار رسید که طی ۱۰ سال اخیر بی‌سابقه است. عملکرد تولیدات زراعی در سال ۹۸-۱۳۹۷ در مجموع ۷۲۰/۱/۳ کیلوگرم در هکتار برآورد گردید که ۴/۵ درصد کمتر از عملکرد در سال زراعی قبل بوده است. این نشان می‌دهد توفیقاتی که در پی بارندگی‌های ابتدای سال در زمینه رشد تولید اتفاق افتاده است عمدتاً از طریق توسعه اراضی بوده و عملکردها در واحد سطح چندان مورد توجه نبوده است.

در سال ۱۳۹۸ میزان فروش انواع بذور اصلاح شده دولتی نسبت به سال گذشته به میزان ۸۱ درصد کاهش یافته و از ۲۷ هزار تن به ۵/۲ هزار تن رسیده که در ادامه روند کاهشی سال‌های اخیر بوده است. کاهش فروش بذور اصلاح شده دولتی به دلیل مشارکت بیشتر بخش خصوصی در این زمینه

^۱ برای اطلاع بیشتر به جداول بخش اول مراجعه شود.

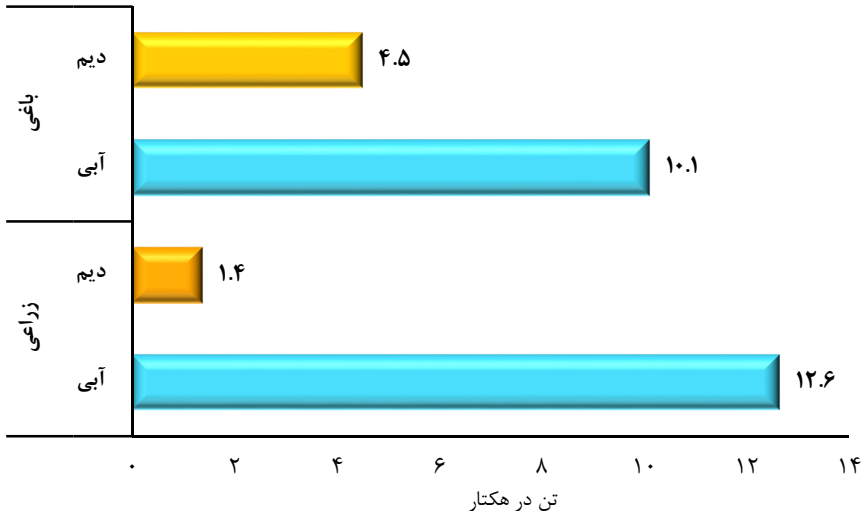
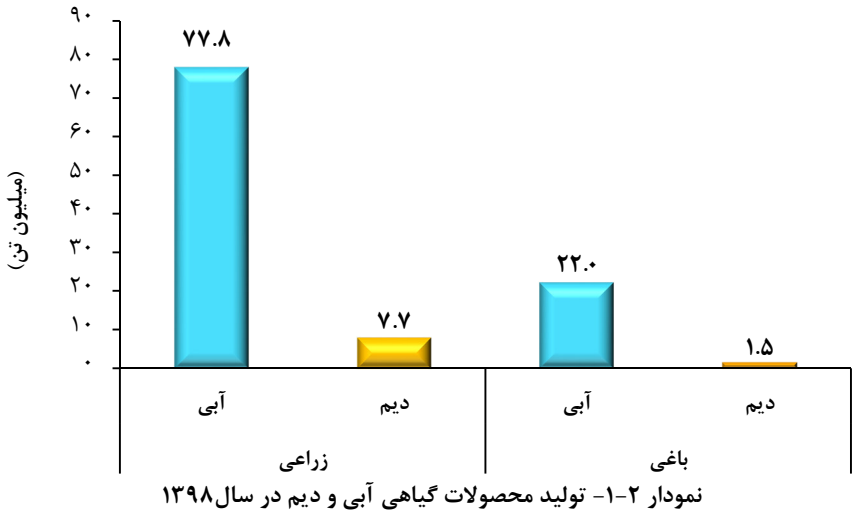
^۲ سازمان مدیریت منابع آب.

است. در همین سال میزان فروش سموم شیمیایی نیز با ۸۲ درصد کاهش به ۲۷۷ تن رسید. در مقابل فروش کود شیمیایی در این سال ۶ درصد افزایش یافت و به ۲۱۵۳ هزار تن رسید که از این میزان ۷۷ درصد کود ازته است. همچنین میزان مبارزه با آفات و بیماری‌های گیاهان زراعی نسبت به سال گذشته ۱۰/۸ درصد افزایش یافت^۱.

برای باغداران، سال ۱۳۹۸ سال پر بار و خوبی بود. در این سال طبق جلد سوم آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی، تولیدات باغی رشد کم‌سابقه و بالایی را تجربه کردند به طوری که تولیدات آبی با ۱۴/۶ درصد رشد به ۲۲ میلیون تن رسید که بالاترین رکورد طی سال‌های گذشته محسوب می‌شود و تولیدات دیم نیز با ۹/۳ درصد رشد به ۱/۵ میلیون تن رسید که نسبت به ۱۵ سال اخیر بهبود یافته است. بر همین اساس برآیند تولیدات باغی در سال ۱۳۹۸ با رشد مطلوب ۱۴/۳ درصد به بالاترین میزان خود یعنی ۲۳/۵ میلیون تن رسید. سطوح باغات آبی و دیم نیز به ترتیب با ۱/۸ و ۲/۳ درصد رشد به ۲/۲ و ۰/۳ میلیون هکتار رسید و در مجموع با دست یافتن به ۲/۵ میلیون هکتار، اراضی باغات در بالاترین سطح خود طی سال‌های گذشته قرار گرفت. بخش عمده افزایش تولید مربوط به گروه میوه‌های دانه‌دار و میوه‌های خشک است و دقیقاً همین دو گروه از میوه‌ها در سال ۱۳۹۷ با کاهش شدید تولید مواجه شدند.

در پی رشد مطلوب تولید و توسعه باغات، عملکرد تولیدات باغی نیز بهبود یافت و در باغات آبی با ۱۲/۶ درصد رشد به ۱۰ تن در هکتار رسید که رکورد جدیدی محسوب می‌شود و در باغات دیم نیز با ۶/۹ درصد رشد به ۴/۵ تن در هکتار افزایش یافت که بالاترین عملکرد طی ۱۵ سال اخیر می‌باشد. برآیند عملکرد محصولات باغی نیز با ۱۲/۲ درصد رشد به ۹/۴ تن در هکتار رسید.

^۱ آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی جلد دوم سال ۹۸-۱۳۹۷

نمودار ۲-۲- عملکرد تولیدات گیاهی آبی و دیم در سال ۱۳۹۸

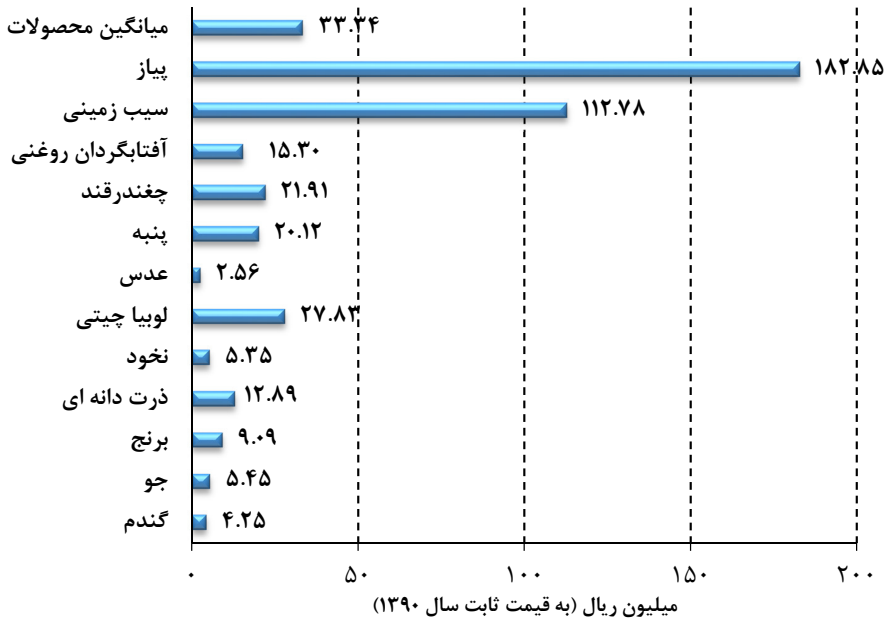
در سال ۱۳۹۷ میانگین قیمت تضمینی محصولات کشاورزی (برای سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷) در وهله اول به نحوی تعیین شد که نسبت به سال گذشته به طور متوسط ۱۴/۳ درصد افزایش یافت و به عنوان مثال محصولی مانند گندم تنها ۱۳/۱ درصد رشد قیمت داشت. به دلیل عدم تناسب قیمت‌های مصوب با تورم سال ۱۳۹۷ و روند رو به افزایش تورم در سال ۱۳۹۸ قیمت تضمینی برخی محصولات شامل گندم ۳۱ درصد افزایش یافت و به ۱۷۰۰۰ تومان رسید. دانه‌های روغنی که رشد ۱۳ درصدی در نظر گرفته شده بود به رشد ۲۰ درصدی اصلاح شد و چغندر قند از ۹ درصد به ۲۰ درصد رشد افزایش یافت و به این ترتیب برای محصول گندم به طور کامل و برای چغندر قند و دانه‌های روغنی تا حدودی در تعیین قیمت تضمینی، تورم لحاظ گردید^۱. بنابراین برای این محصولات به طور متوسط قیمت تضمینی ۲۲/۷ درصد و برای همه محصولات به طور میانگین ۱۷/۶ درصد افزایش یافت^۲.

متوسط سودآوری تولید هر هکتار محصولات زراعی آبی منتخب^۳ به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ در سال ۹۸-۱۳۹۷ معادل ۳۳/۳ میلیون ریال بود که نسبت به سال گذشته ۱۰۸/۵ درصد و نسبت به متوسط دهه نود ۷۹/۶ درصد افزایش یافته است. در مقیاس هکتار سودآورترین محصول، پیاز با متوسط سود ۱۸۲/۹ میلیون ریال و کم سودترین محصول، عدس با متوسط سود ۲/۶ میلیون ریال است.

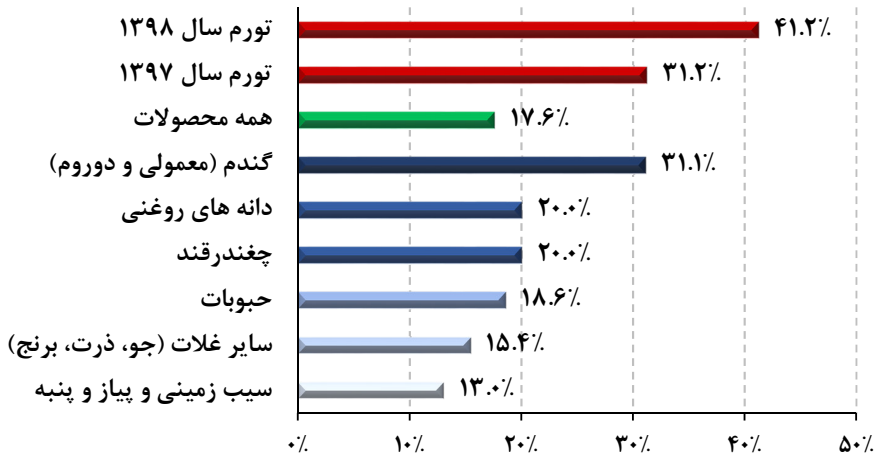
^۱ دو محصول گندم و چغندر قند همواره خرید تضمینی می‌شوند و دانه‌های روغنی در برخی سال‌ها توسط دولت خریداری می‌شود. در بقیه محصولات عموماً قیمت خرید تضمینی صرفاً تعیین قیمت پایه بازار است و در بازار خرید و فروش می‌شود.

^۲ قیمت‌های تضمینی از وزارت جهاد کشاورزی و تورم از بانک مرکزی گردآوری شده است.

^۳ بر اساس محصولاتی که اطلاعات آن در مرکز آمار منتشر می‌شود شامل گندم، جو، برنج، ذرت دانه‌ای، نخود، لوبیاچیته، عدس، پنبه، چغندر قند.

نمودار ۲-۳- متوسط سود محصولات زراعی آبی منتخب در هر هکتار در سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷

نمودار ۲-۴- مقایسه تورم سال های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ با رشد قیمت های تضمینی سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷

۲-۳- تولیدات دامی (دام، طیور، آبزیان و عسل)

میزان تولید محصولات دام، طیور و آبزیان در سال ۱۳۹۸ با رشد ۶/۱ درصدی به ۱۷ میلیون تن رسید که از این میزان ۱۱ میلیون تن به شیر، ۲/۷ میلیون تن به گوشت مرغ، ۸۵۹ هزار تن به گوشت قرمز، ۱ میلیون تن به تخم مرغ، ۱۱۲ هزار تن به عسل و ۱/۳ میلیون تن به آبزیان اختصاص یافت که در همه محصولات روند افزایشی بوده است. بیشترین رشد تولید مربوط به عسل با رشد بیش از ۲۳ درصد و سپس گوشت مرغ و آبزیان هر کدام ۱۶ درصد، تخم مرغ ۱۲/۸ درصد، شیر ۳/۹ درصد و در نهایت گوشت قرمز ۳/۶ درصد بوده است.^۱

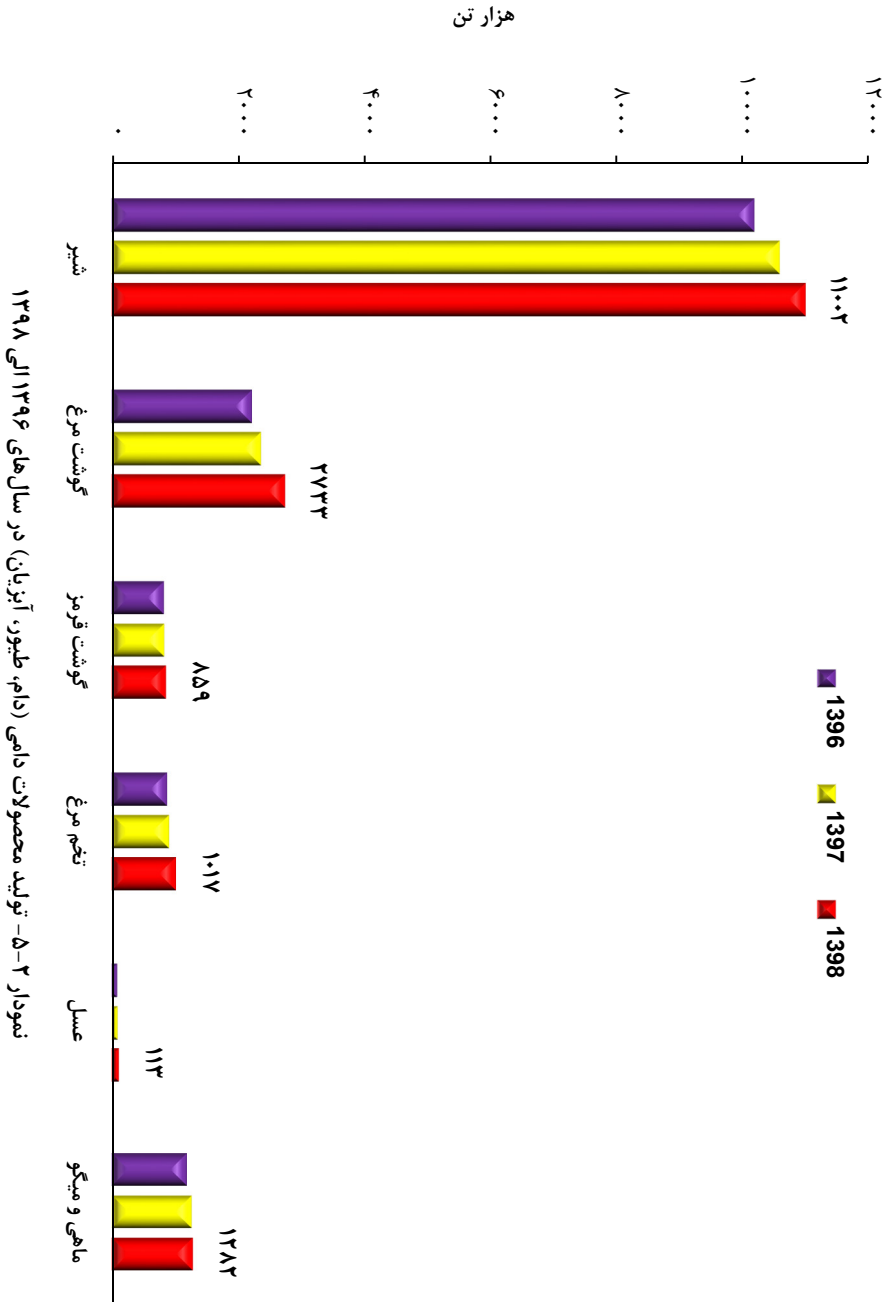
به نظر می‌رسد افزایش قیمت گوشت قرمز و جایگزینی گوشت مرغ بجای گوشت قرمز در سبد غذایی مردم برای تأمین پروتئین، منجر به افزایش تقاضا برای گوشت مرغ و افزایش تولید آن شد. در سال ۱۳۹۸ گوشت قرمز (شامل گوشت گوسفند و گوساله) بیش از ۶۰ درصد افزایش قیمت داشت درحالی‌که گوشت مرغ در همین مدت ۲۵ درصد رشد کرد.^۲

تولید بخش اعظم محصولات دامی به ویژه گوشت مرغ و تخم مرغ وابسته به واردات گسترده خوراک دام و طیور است به طوری‌که در سال ۱۳۹۸ به میزان ۲۱/۲ درصد تولید گوشت قرمز، ۱۱/۹ درصد تولید شیر، ۸۱/۳ درصد تولید گوشت مرغ و ۷۹/۳ درصد تولید تخم مرغ وابسته به واردات این مواد تغذیه‌ای بوده است.^۳

^۱ مستند به آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی، جلد ۲.

^۲ شرکت پشتیبانی امور دام

^۳ برآوردهای کارشناسی مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران، ۱۳۹۸

جدول ۱-۲- وضعیت زیربخش زراعت (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵
۱	مقدار تولید محصولات زراعی	میلیون تن	۸۵.۵	۸۳.۷	۸۴.۲	۸۵
۲	رشد سالانه تولید محصولات زراعی	درصد	۲.۲	-۰.۷	-۰.۹	۱۰.۳
۳	مقدار تولید محصولات زراعی آبی	میلیون تن	۷۷.۸	۷۶.۲	۷۸.۴	۷۶.۴
۴	مقدار تولید محصولات زراعی دیم	میلیون تن	۷.۷	۷.۴	۵.۸	۸.۶
۵	سطح زیر کشت محصولات زراعی	میلیون هکتار	۱۱.۹	۱۱.۱	۱۱	۱۱.۸
۶	میانگین عملکرد محصولات زراعی	کیلوگرم در هکتار	۷۲۰۳.۱	۷۵۳۹.۵	۷۶۵۳.۷	۷۲۱۷.۳
۷	رشد سالانه عملکرد محصولات زراعی	درصد	-۴.۵	-۱.۵	۶	۶.۶
۸	متوسط وزنی هزینه تولید یک کیلوگرم محصولات زراعی منتخب*	ریال	۱۲۵۸۶	۹۴۵۶	۸۴۴۸	۷۲۵۲
۹	رشد سالانه متوسط وزنی هزینه تولید یک کیلوگرم محصولات زراعی منتخب	درصد	۳۳.۱	۱۱.۹	۱۶.۵	۱۲.۸
۱۰	متوسط وزنی قیمت فروش سر مزرعه یک کیلوگرم محصولات زراعی منتخب	ریال	۲۴۵۹۴	۱۳۵۸۲	۱۲۷۶۳	۱۱۳۶۰
۱۱	رشد سالانه متوسط وزنی قیمت فروش سر مزرعه یک کیلوگرم محصولات زراعی منتخب	درصد	۸۱.۱	۶.۴	۱۲.۴	۱۵.۳
۱۲	متوسط سود محصولات زراعی منتخب	میلیون ریال/هکتار	۳۳.۳	۱۵.۸	۲۱.۳	۲۰.۹
۱۳	رشد سالانه متوسط سود محصولات زراعی منتخب	درصد	۱۰۸.۵	-۲۵.۱	۲.۱	۱۸.۲

مأخذ: آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی (* محصولات آبی منتخب شامل گندم، جو، شلتوک، ذرت دانه‌ای، نخود، لوبیا چیتی، عدس، پنبه، چغندر قند، آفتابگردان روغنی، سیب زمینی، پیاز است).

جدول ۲-۲- وضعیت زیربخش باغبانی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵
۱	مقدار تولید محصولات باغی	میلیون تن	۲۳.۵	۲۰.۵	۲۱	۲۱
۲	رشد سالانه تولید محصولات باغی	درصد	۱۴.۳	-۲.۴	۰	۸.۳
۳	مقدار تولید محصولات باغی آبی	میلیون تن	۲۲	۱۹.۲	۱۹.۷	۱۹.۷
۴	سطح باغات	میلیون هکتار	۲.۵	۲.۵	۲.۴	۲.۴
۵	عملکرد محصولات باغی	کیلوگرم در هکتار	۹۳۵۸.۳	۸۳۴۳.۲	۸۷۸۳.۲	۸۷۷۲.۳
۶	رشد سالانه عملکرد محصولات باغی	درصد	۱۲.۲	-۵	۰.۱	۳.۷
۷	متوسط وزنی قیمت فروش سرخرمن یک کیلوگرم محصولات باغی منتخب	هزار ریال	۱۴.۳	۱۲.۹	۹.۵	۹.۹
۸	رشد سالانه متوسط قیمت فروش سرخرمن یک کیلوگرم محصولات باغی منتخب*	درصد	۱۱.۳	۳۴.۸	-۴.۱	-۵.۴

مأخذ: آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی (* محصولات باغی منتخب شامل سیب، زردآلو، گلابی، انگور، پرتقال، خرما، انار، پسته، بادام، گردو است. محصولات باغی منتخب شامل سیب، زردآلو، گلابی، انگور، پرتقال، خرما، انار، پسته، بادام، گردو است.)

جدول ۲- وضعیت زیربخش دام، طیور و آبزیان

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	مقدار تولید محصولات بخش دام، طیور و آبزیان	میلیون تن	۱۴.۷	۱۵.۴	۱۶	۱۷
۲	رشد مقدار تولید محصولات بخش دام، طیور و آبزیان	درصد	۴.۳	۵.۳	۳.۸	۶.۱
۳	مقدار تولید شیر	میلیون تن	۹.۷	۱۰.۲	۱۰.۶	۱۱
۴	مقدار تولید گوشت مرغ	میلیون تن	۲.۱	۲.۲	۲.۳	۲.۷
۵	مقدار تولید گوشت قرمز	میلیون تن	۰.۸۲۳	۰.۸۳۵	۰.۸۳	۰.۸۵۹
۶	مقدار تولید تخم مرغ	میلیون تن	۰.۹۴۱	۰.۸۸۸	۰.۹۰۲	۱.۰۲
۷	مقدار تولید عسل	میلیون تن	۰.۰۸۲	۰.۰۸۸	۰.۰۹۱	۰.۱۱۳
۸	مقدار تولید گوشت ماهی	میلیون تن	۱.۰۶	۱.۱۶	۱.۲۱	۱.۲۳
۹	مقدار تولید گوشت میگو	میلیون تن	۰.۰۳۱	۰.۰۴۴	۰.۰۵۷	۰.۰۵۶

مأخذ: آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی

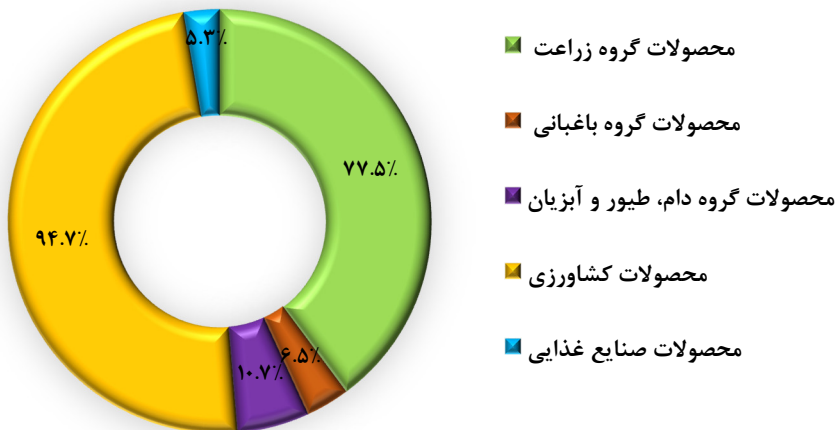

بخش سوم: تجارت محصولات کشاورزی

۳-۱- واردات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی

در سال ۱۳۹۸ سهم ارزش واردات کشاورزی و صنایع غذایی از کل واردات کشور ۲۸/۶ درصد و سهم مقداری آن ۶۸/۸ درصد بوده است که پس از ۵ سال کاهش مداوم، طی دو سال اخیر منتهی به سال ۱۳۹۸ افزایش یافته و به بالاترین میزان در دهه ۹۰ رسیده است. در این سال به ارزش ۱۲/۶ میلیارد دلار معادل ۲۴/۷ میلیون تن محصولات کشاورزی و صنایع غذایی وارد شده است که نسبت به سال گذشته (۱۳۹۷) به لحاظ ارزش ۱۵/۲ درصد و به لحاظ مقدار ۱۹/۲ درصد افزایش یافته است. بخش زیادی از افزایش ارزشی واردات در سال ۱۳۹۸ متأثر از واردات قندوشکر، جو، پنبه، کره و چای بوده است. گندم نیز علی‌رغم خودکفایی طی دو سال گذشته، به دلیل تصویب قیمت تضمینی نامناسب در این سال به میزان ۵۴۹ هزار تن وارد شد.

بالا بودن سهم زیربخش زراعت در واردات به دلیل حجم بالای واردات نهاده‌های دامی (ذرت، جو و کنجاله) است که در سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۳۳ درصد از ارزش واردات و ۷۰ درصد از مقدار واردات محصولات کشاورزی را به خود اختصاص داده است.^۱

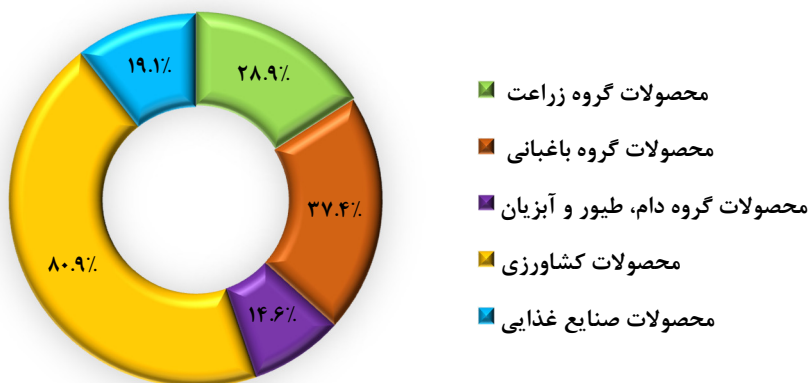

نمودار ۳-۱- سهم گروه‌های مختلف از واردات کشاورزی و صنایع غذایی در سال ۱۳۹۸

۳-۲- صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی

صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی در سال ۱۳۹۸ به ارزش ۵/۸ میلیارد دلار و به مقدار ۷/۱ میلیون تن صورت گرفته و علی‌رغم افزایش تناژ صادراتی به میزان ۲/۳ درصد نسبت به سال گذشته، ارزش آن ۹/۳ درصد کاهش یافته است. در این سال ارزش صادرات پسته پس از دو سال پیاپی که نزولی بود بالغ بر ۱۰۸ درصد رشد کرد و ارزش صادرات مرکبات ۱۰۰/۵ درصد، سیب ۶۱/۳ و سایر میوه‌ها ۴۳/۱ درصد افزایش یافت. کیوی، انگور خشک کرده، گوجه و سایر سبزیجات نیز با افزایش درآمد ارزی همراه بودند اما ارزش صادراتی سایر محصولات اصلی صادراتی کشاورزی کاهش یافته است که از جمله بزرگ‌ترین کاهش‌ها مربوط به حبوبات ۸۹/۷ درصد، چای ۶۰/۷ درصد، سیب‌زمینی ۳۸/۳ درصد، خرما ۳۷/۷ درصد، میگو ۳۳/۳ درصد و شیر و فرآورده‌های آن ۳۱/۱ درصد اشاره نمود. در بین محصولات صنایع غذایی به استثنای رب گوجه‌فرنگی با رشد ۹/۵ درصد بقیه محصولات با کاهش ارزش صادراتی مواجه بودند.

گروه باغبانی با ۳۷/۴ درصد بیشترین سهم را در کسب درآمد صادراتی به خود اختصاص داده و زیربخش‌های زراعت، دام و آبزیان به ترتیب با ۲۸/۹ و ۱۴/۶ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. پردرآمدترین محصول صادراتی در سال ۱۳۹۸ پسته با ۹۷۲ میلیون دلار درآمد ارزی و سهم ۱۶/۷ درصدی است.^۱

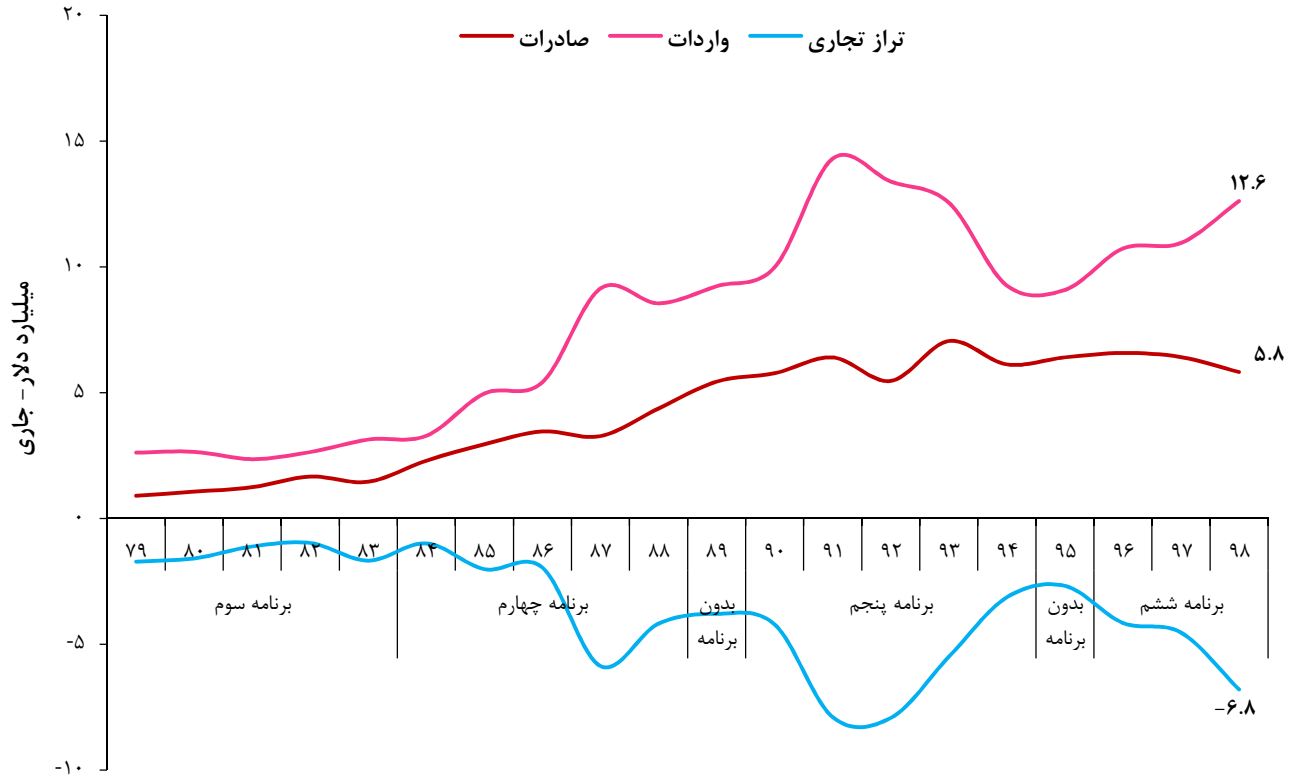
نمودار ۳-۲- سهم گروه‌های مختلف از صادرات کشاورزی و صنایع غذایی در سال ۱۳۹۸

۳-۳- تراز تجاری محصولات کشاورزی و صنایع غذایی

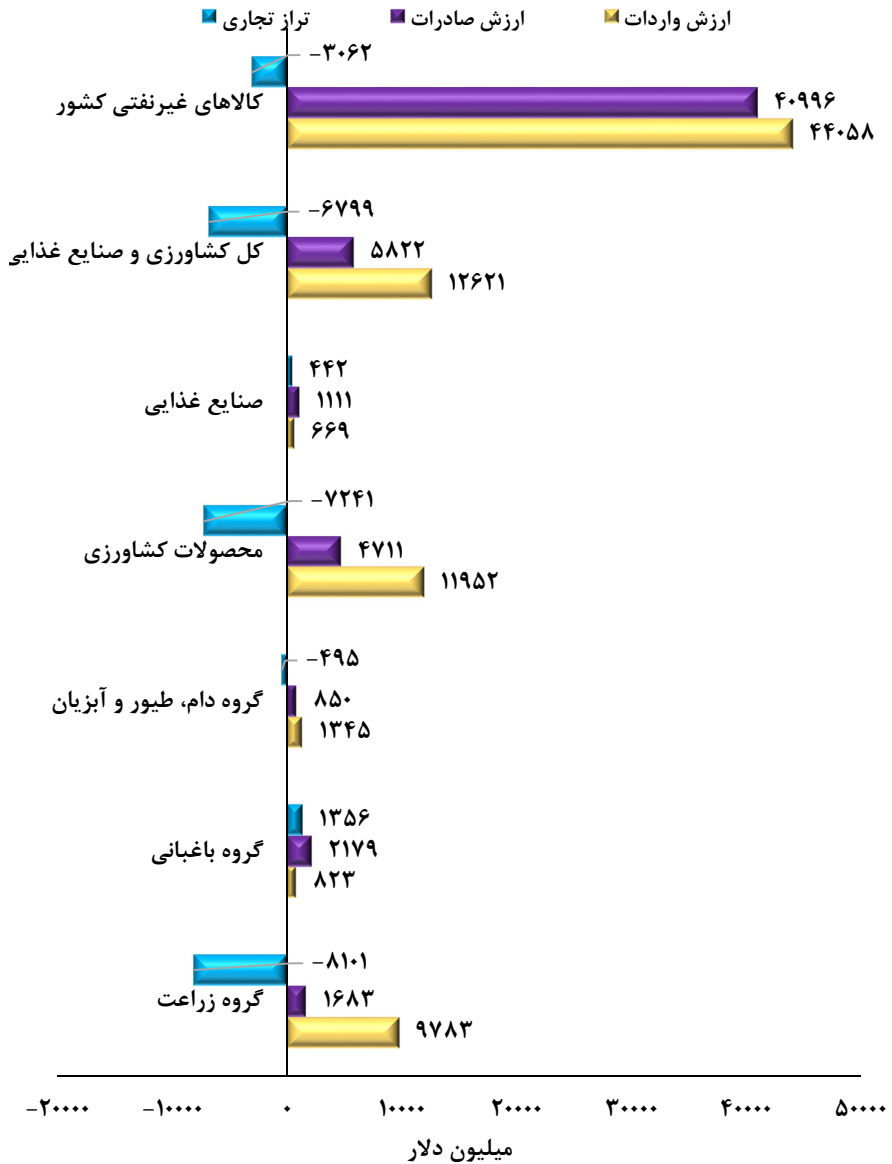
کسری تراز تجاری بخش کشاورزی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵ در حال بهبود بوده است اما مجدداً طی سه سال اخیر، کسری شدت گرفته است به طوری که در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب ۵۵، ۸/۹ و ۵۰ درصد کاهش داشته است.

واردات شدید قندوشکر، چای، جو و از دست دادن خودکفایی گندم از یک سو و کاهش صادرات اغلب محصولات کشاورزی به ویژه خرما، هندوانه و خربزه، سیب زمینی، خیار، آبریان و دام که سهم بیشتری در مقدار و یا در ارزش صادرات داشتند و همه محصولات صنایع غذایی از جمله دلایل کاهش تراز تجاری در سال ۱۳۹۸ است^۱.

^۱مستند به آمار رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران.

نمودار ۳-۳- صادرات، واردات و تراز تجاری محصولات کشاورزی و صنایع غذایی

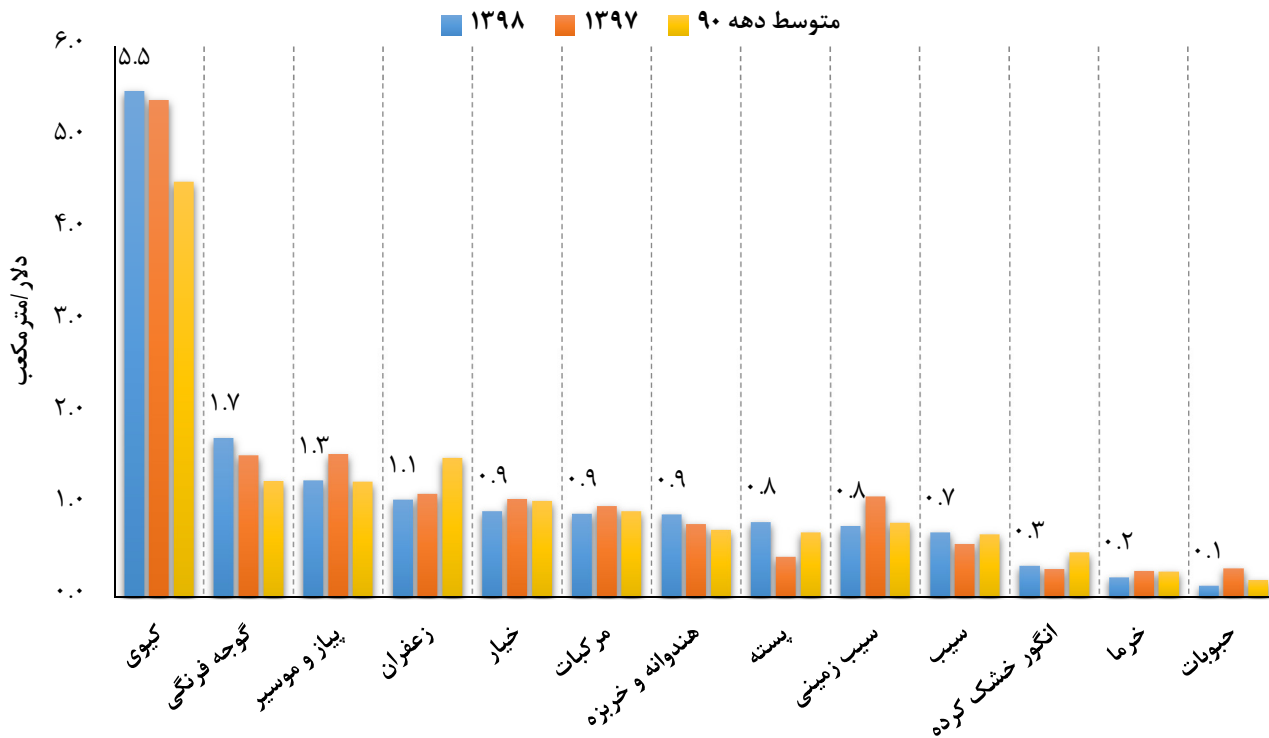

نمودار ۳-۴- مقایسه ارزش صادرات، واردات و تراز تجاری زیربخش‌های کشاورزی و صنایع غذایی در سال ۱۳۹۸

۳-۴- صادرات آب مجازی

موضوع دیگر محدودیت منابع آب و استفاده پایدار از آن‌ها است به طوری‌که به عنوان یک محدودیت جدی در امر تولید مطرح بوده و لذا در تجارت محصولات کشاورزی نیز به محدودیت این منبع کمیاب و ارزشی که به واسطه تولید یک محصول و خرید و فروش آن پیدا می‌کند باید توجه شود. بر همین اساس محاسبات این گزارش نشان داد ارزش آب صادر شده از طریق صادرات محصولات کشاورزی برای محصول کیوی بیشتر از همه محصولات است و در سال ۱۳۹۸ به ازای هر مترمکعب آب صادر شده از طریق این محصول، ۵/۵ دلار درآمد ارزی به دست آمده است. به عبارت دیگر هر مترمکعب آبی که در تولید کیوی استفاده می‌شود به قیمت ۵/۵ دلار در بازارهای صادراتی ایران عرضه شده است در حالیکه همین آب با صادرات محصولاتی نظیر گوجه فرنگی، پیاز و موسیر یا حتی زعفران که در رتبه‌های بعدی قرار دارند ارزش‌های کمتری به ترتیب ۱/۷، ۱/۳ و ۱/۱ دلار کسب کرده است^۱.

^۱ این قسمت با استفاده از محاسبات مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب از آب مجازی محصولات منتخب و آمار رسمی گمرک برآورد گردید.

نمودار ۳-۵- مقایسه ارزآوری هر واحد آب مصرفی مهمترین کالاهای صادراتی کشاورزی در سال‌های ۱۳۹۷، ۱۳۹۸ و دهه ۹۰

جدول ۳-۱- واردات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	مقدار واردات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	میلیون تن	۱۷.۷	۱۹.۵	۲۰.۷	۲۴.۷
۲	رشد مقدار واردات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	-۵.۸	۱۰.۶	۵.۸	۱۹.۲
۳	ارزش واردات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	میلیارد دلار	۹.۱	۱۰.۷	۱۰.۹	۱۲.۶
۴	رشد ارزش واردات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	-۱.۹	۱۸.۳	۲.۱	۱۵.۲
۵	سهم مقدار واردات محصولات صنایع غذایی از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱.۸	۱.۷	۱.۲	۰.۸
۶	سهم ارزش واردات محصولات صنایع غذایی از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۹.۲	۸.۳	۶.۳	۵.۳
۷	رشد مقدار واردات صنایع غذایی	درصد	۲۲.۸	۸.۹	-۲۸.۹	-۱۵.۱
۸	رشد ارزش واردات صنایع غذایی	درصد	۱۴.۳	۷.۷	-۲۲.۳	-۳.۵
۹	سهم مقدار واردات گروه زراعت از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۹۲.۴	۹۲.۴	۹۴.۹	۹۵.۵
۱۰	سهم ارزش واردات گروه زراعت از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۷۱.۳	۷۱.۶	۷۵.۵	۷۷.۵
۱۱	رشد مقدار واردات گروه زراعت	درصد	-۶.۷	۱۰.۶	۸.۶	۲۰.۰
۱۲	رشد ارزش واردات گروه زراعت	درصد	-۵	۱۸.۶	۷.۷	۱۸.۳
۱۳	سهم مقدار واردات گروه باغبانی از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۴.۴	۴.۳	۲.۶	۲.۵
۱۴	سهم ارزش واردات گروه باغبانی از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۹.۲	۸.۷	۶.۶	۶.۵
۱۵	رشد مقدار واردات گروه باغبانی	درصد	-۲	۸.۹	-۳۵.۴	۱۲.۷
۱۶	رشد ارزش واردات گروه باغبانی	درصد	-۱.۸	۱۱.۸	-۲۱.۸	۱۳.۰
۱۷	سهم مقدار واردات گروه دام، طیور و آبزیان از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱.۵	۱.۵	۱.۳	۱.۲
۱۸	سهم ارزش واردات گروه دام، طیور و آبزیان از کل واردات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱۰.۳	۱۱.۴	۱۱.۴	۱۰.۷
۱۹	رشد مقدار واردات گروه دام، طیور و آبزیان	درصد	۱۷.۸	۱۵.۷	-۸.۷	۷.۴
۲۰	رشد ارزش واردات گروه دام، طیور و آبزیان	درصد	۹.۱	۳۰.۸	۲.۳	۷.۳
۲۱	سهم مقدار واردات کشاورزی و صنایع غذایی از کل واردات کشور	درصد	۵۲.۹	۵۰.۳	۶۴.۵	۶۸.۸
۲۲	سهم ارزش واردات کشاورزی و صنایع غذایی از کل واردات کشور	درصد	۲۰.۸	۱۹.۷	۲۵.۴	۲۸.۶

جدول ۳-۲- صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	مقدار صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	میلیون تن	۶۰۱	۶۰۶	۷	۷۰۱
۲	رشد مقدار صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱۹۰۲	۷۰۲	۵۰۵	۲۰۳
۳	ارزش صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	میلیارد دلار	۶۰۴	۶۰۶	۶۰۴	۵۰۸
۴	رشد ارزش صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۴۰۶	۲۰۷	-۲۰۵	-۹۰۳
۵	سهم مقدار صادرات محصولات صنایع غذایی از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱۵۰۴	۱۵۰۶	۱۷۰۰	۱۳۰۴
۶	سهم ارزش صادرات محصولات صنایع غذایی از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۲۲۰۶	۲۳۰۸	۲۶۰۶	۱۹۰۱
۷	رشد مقدار صادرات صنایع غذایی	درصد	۱۸۰۸	۸۰۵	۱۵۰۰	-۱۹۰۳
۸	رشد ارزش صادرات صنایع غذایی	درصد	۵۰۷	۷۰۶	۹۰۱	-۳۴۰۹
۹	سهم مقدار صادرات گروه زراعت از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۵۵۰۹	۵۳۰۹	۵۶۰۱	۵۳۰۰
۱۰	سهم ارزش صادرات گروه زراعت از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱۹۰۹	۲۲۰۲	۲۹۰۸	۲۸۰۹
۱۱	رشد مقدار صادرات گروه زراعت	درصد	۵۸۰۱	۳۰۲	۹۰۸	-۳۰۲
۱۲	رشد ارزش صادرات گروه زراعت	درصد	۳۰۷	۱۴۰۴	۳۱۰۳	-۱۲۰۱
۱۳	سهم مقدار صادرات گروه باغبانی از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱۷۰۵	۲۱۰۰	۱۸۰۳	۲۴۰۷
۱۴	سهم ارزش صادرات گروه باغبانی از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۳۳۰۳	۳۲۰۴	۲۴۰۳	۳۷۰۴
۱۵	رشد مقدار صادرات گروه باغبانی	درصد	-۳۰۰۲	۲۹۰۰	-۸۰۲	۳۷۰۸
۱۶	رشد ارزش صادرات گروه باغبانی	درصد	-۴۰۵	۰۰۲	-۲۶۰۸	۳۹۰۵
۱۷	سهم مقدار صادرات گروه دام، طیور و آبزیان از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۱۱۰۲	۹۰۵	۸۰۷	۸۰۹
۱۸	سهم ارزش صادرات گروه دام، طیور و آبزیان از کل صادرات کشاورزی و صنایع غذایی	درصد	۲۴۰۲	۲۱۰۷	۱۹۰۲	۱۴۰۶
۱۹	رشد مقدار صادرات گروه دام، طیور و آبزیان	درصد	۶۰۴	-۸۰۸	-۴۰۲	۵۰۳
۲۰	رشد ارزش صادرات گروه دام، طیور و آبزیان	درصد	۱۹۰۷	-۸۰۰	-۱۳۰۴	-۳۱۰۱
۲۱	سهم مقدار صادرات کشاورزی و صنایع غذایی از کل صادرات غیر نفتی کشور	درصد	۴۰۷	۵	۵۰۹	۵۰۳
۲۲	سهم ارزش صادرات کشاورزی و صنایع غذایی از کل صادرات غیر نفتی کشور	درصد	۱۴۰۵	۱۴	۱۴۰۴	۱۴۰۲

جدول ۳-۳- تراز تجاری محصولات کشاورزی و صنایع غذایی

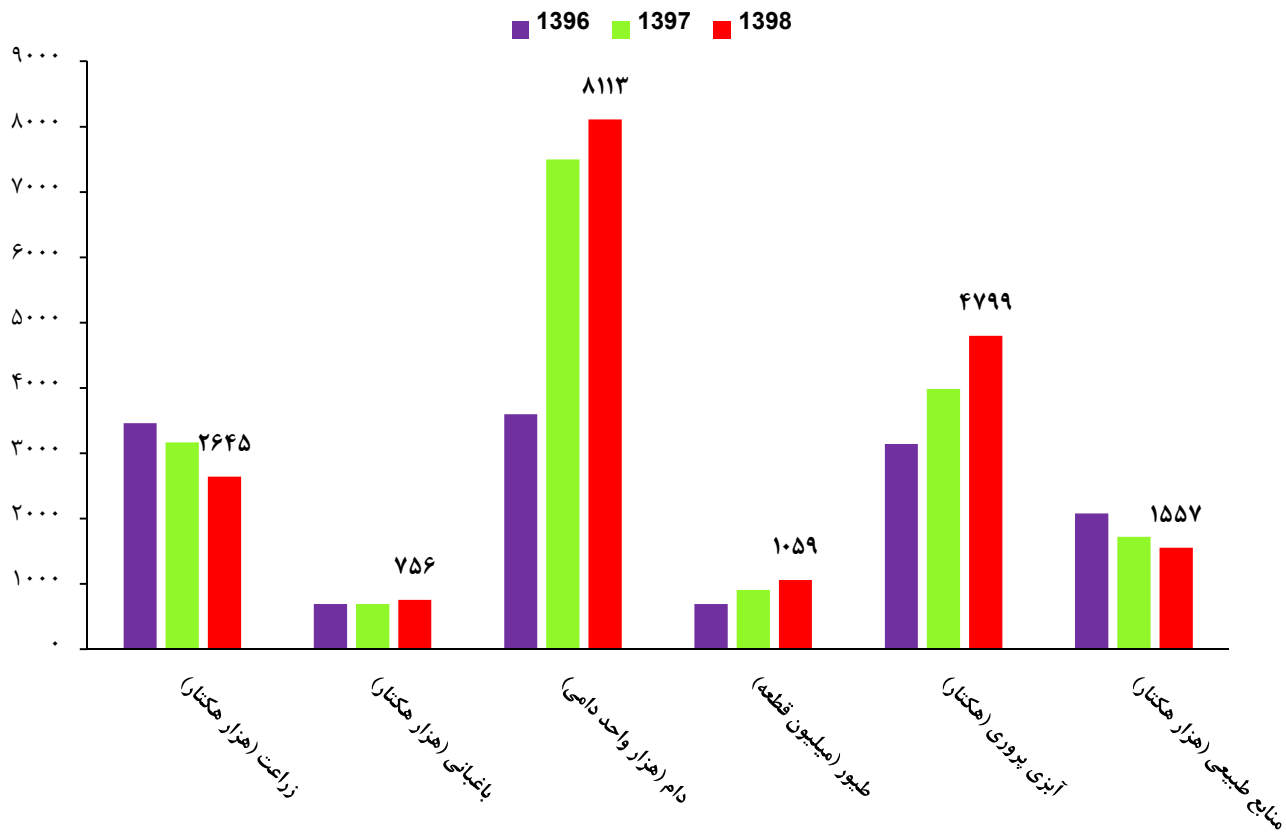
ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	تراز تجاری بخش کشاورزی و صنایع غذایی	میلیارد دلار	-۲.۷	-۴.۲	-۴.۵	-۶.۸
۲	تراز تجاری صنایع غذایی	میلیارد دلار	۰.۶	۰.۷	۱	۰.۴
۳	تراز تجاری گروه زراعت	میلیارد دلار	-۵.۲	-۶.۲	-۶.۴	-۸.۱
۴	تراز تجاری گروه باغبانی	میلیارد دلار	۱.۳	۱.۲	۰.۸	۱.۴
۵	تراز تجاری گروه دام، طیور و آبزیان	میلیارد دلار	۰.۶	۰.۲	-۰.۰۲	-۰.۵

مأخذ: گمرک ج.۱۱.

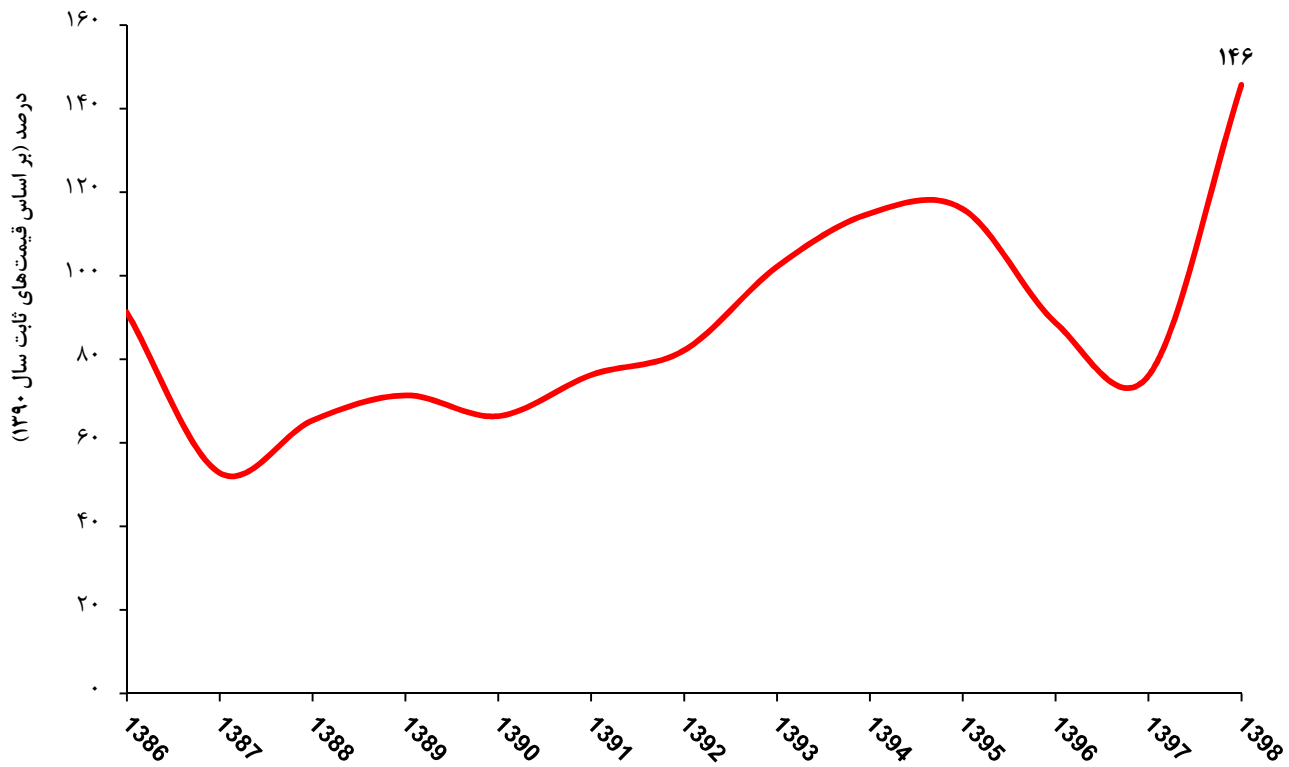
بخش چهارم: بیمه محصولات کشاورزی

سطوح بیمه شده در سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷ نسبت به سال گذشته به استثنای زیربخش‌های زراعت و منابع طبیعی در سایر زیربخش‌ها به ویژه زیربخش آبزیان افزایش یافته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد زیربخش‌های باغبانی و طیور معمولاً استقبال بیشتری از بیمه داشته و در سایر زیربخش‌ها روند بیمه‌گری رو به کاهش است به ویژه در دام، طیور و آبزیان که بیمه سهم کمی به خود اختصاص داده است. اگرچه برای گرایش بیشتر تولیدکنندگان به بیمه، تلاش‌ها در جهت اجباری نمودن بیمه در واحدهای تولیدی کشاورزی است اما بی‌ربطی فعالان کشاورزی به بیمه ناشی از عملکردهای ضعیف بیمه در بازپرداخت به موقع و به اندازه کافی غرامت‌ها و عدم آشنایی فعالان از کارکردهای بیمه است که باید در تصمیم‌گیری‌ها مورد توجه قرار گیرد^۱.

^۱ مستند به آمار وزارت جهاد کشاورزی، آمارنامه کشاورزی جلد ۲.

نمودار ۴-۱- مقادیر بیمه شده در زیربخش‌های مختلف کشاورزی طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸

نمودار ۴-۲- نسبت حق بیمه دریافتی به غرامت پرداختی صندوق بیمه کشاورزی

جدول ۴- بیمه محصولات کشاورزی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)

ردیف	متغیر	واحد	مقدار			
			۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۱	سطح پوشش بیمه اراضی زراعی	هزار هکتار	۳۸۱۳.۳	۳۴۵۹.۸	۳۱۶۵.۵	۲۶۴۴.۶
۲	سهم بیمه شده از کل اراضی زراعی	درصد	۳۲.۴	۳۱.۴	۲۸.۵	۲۲.۳
۳	سطح پوشش بیمه باغات	هزار هکتار	۵۲۳.۷	۶۹۲.۹	۶۹۴.۲	۷۵۶.۵
۴	سهم بیمه شده از کل باغات	درصد	۲۱.۹	۲۸.۹	۲۸.۲	۳۰.۲
۵	میزان پوشش بیمه دام	میلیون واحد دامی	۷.۸	۳.۶	۷.۵	۸.۱
۶	سهم بیمه شده از کل تعداد دام	درصد	۱۰.۵	۴.۹	۱۰.۴	۱۱.۴
۷	میزان پوشش بیمه طیور	میلیون قطعه	۵۶۷.۱	۶۹۲.۹	۹۰۵.۹	۱۰۵۹.۲
۸	سهم بیمه شده از کل تعداد طیور	درصد	۱۲	۹.۸	۱۲.۵	-
۹	سطح پوشش بیمه آبیزان	هزار هکتار	۳۹۸۶	۳۱۴۳	۳۹۸۴	۴۷۹۹
۱۰	سهم بیمه شد از کل مزارع آبیزان	درصد	۰.۳۶	۰.۵۱	۰.۲۹	۰.۳۴
۱۱	سطح پوشش بیمه منابع طبیعی	هزار هکتار	۲۴۳۹	۲۰۷۸	۱۷۱۹.۵	۱۵۵۷
۱۲	سهم بیمه شده از کل سطوح منابع طبیعی	درصد	۱.۷۹	۱.۵۲	۱.۲۶	۱.۱۴
۱۳	کل مبلغ غرامت پرداختی	میلیارد ریال	۳۶۶۱	۳۹۲۳	۳۵۵۴	۲۲۸۰
۱۴	کل حق بیمه دریافتی توسط صندوق بیمه	میلیارد ریال	۴۲۴۵	۳۴۸۰	۲۷۰۴	۳۳۲۱
۱۵	نسبت حق بیمه به غرامت پرداختی	درصد	۱۱۶	۸۸.۷	۷۶.۱	۱۴۵.۷
۱۶	سهم کشاورز از کل حق بیمه دریافتی توسط صندوق بیمه	درصد	۳۳.۷	۳۸.۹	۴۳.۱	۳۶.۹
۱۷	ضریب نفوذ بیمه کشاورزی در ایران	درصد	۲.۳۶	۲.۰۹	۲.۲	۳.۲۶

مأخذ: آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی

نتایج و پیشنهادها

رشد پایدار و بلندمدت در اقتصاد زمانی حاصل می‌شود که مبتنی و متکی بر توان بخش‌های تولیدی باشد و منافع آن به طور متوازن متوجه همه بخش‌ها گردد. بخش کشاورزی که نیروی محرک بخشی از صنعت نیز می‌باشد پتانسیل قابل توجهی برای پیشرفت خود و کمک به رشد پایدار اقتصاد دارد. اما در این مسیر موانع و مشکلاتی وجود دارد که در ذیل به اهم آن‌ها پرداخته و پیشنهادهایی برای رفع هر یک ارائه داده می‌شود.

- نداشتن الگوی مشخص و پایدار برای توسعه متوازن بخش‌های اقتصادی و زیربخش‌های کشاورزی یکی از مشکلات اصلی این بخش در مسیر پیشرفت است. به عبارت دیگر رشد بخش کشاورزی بیشتر از آنکه نتیجه برنامه‌ریزی‌ها، سیاست‌ها و اقدامات مدیران اقتصادی و بخش کشاورزی کشور باشد حاصل تغییرات آب و هوایی و شرایط جوی است. بی‌برنامه بودن در توسعه بخش در وهله اول منجر به ناپایداری و نوسان تولید و درآمد کشاورزان شده و در مراحل بعد بازار مصرف داخلی، توسعه صنایع غذایی و تجارت کشاورزی و صنایع غذایی را متأثر ساخته و دچار بی‌ثباتی می‌کند.
- از دیگر موانع اصلی در مسیر پیشرفت بخش کشاورزی، کمبود دسترسی به سرمایه و توان مالی ضعیف فعالان خرد در این بخش است. تأمین مالی دولتی در این بخش لازم است اما اتکای صرف به سرمایه دولتی به دلیل ناپایداری منابع مالی دولت، بخش کشاورزی را آسیب‌پذیرتر می‌کند لذا بکارگیری راهکارهایی که بتواند به رونق سرمایه‌گذاری خصوصی در بخش کمک کند لازم است. برخی راهکارهای پیشنهادی شامل ایجاد مشوق‌های قانونی، معافیت‌های مالیاتی و گمرکی هدفمند، معرفی زمینه‌ها و مناطق مستعد سرمایه‌گذاری و مورد حمایت دولتی در قالب زنجیره‌های ارزش، ایجاد ثبات قانونی و سیاسی، تنوع در روش‌های تأمین مالی متناسب با شرایط اقتصادی کشور و در راستای اهداف اولویت‌دار تعیین شده در اسناد توسعه بخش و عدم اتکای صرف به اعتبارات بانکی (مانند صندوق پروژه تضمینی در بورس) می‌باشد.
- وجود نگاه غلط سنتی بودن و عدم بهره‌گیری از تکنولوژی و ناکارآمدی در فعالیت‌های بخش

کشاورزی، از دیگر مسائلی است که بخش کشاورزی با آن روبروست در حالیکه ماهیت خصوصی کسب و کارهای بخش کشاورزی و دسترسی به منابع پایه ارزان، باعث بیشتر شدن بهره‌وری بخش کشاورزی نسبت به اقتصاد شده است. لذا با افزایش سطح دانش و فناوری در این بخش و هدایت ظرفیت اشتغال این بخش با لحاظ نمودن فاکتورهای زیست محیطی، امکان پیشرفت خوبی فراهم است.

- وابستگی زیاد صنعت دام و به ویژه طیور به نهاده‌های وارداتی (خوراک دام و طیور شامل ذرت، جو و کنجاله) و موقعیت انحصاری واردکنندگان آن، توفیقات این دو زیربخش را دچار تردید می‌کند. لذا لازم است با تمرکز بر تولید این نهاده‌ها یا جایگزین کردن علوفه‌های دیگر در جیره‌نویسی‌ها، امنیت تأمین نهاده‌های دامی را تضمین نمود.
- ناپایداری و نوسان بازارهای صادراتی و درآمد ارزی کالاهای اصلی صادراتی کشاورزی و صنایع غذایی و نداشتن راهبرد و استراتژی مشخص در توسعه صادرات از دیگر موانع اصلی بر سر راه پیشرفت بخش کشاورزی به شمار می‌رود. استراتژی توسعه صادرات بخش کشاورزی باید برای شرایط تحریم و با توجه به محدودیت منابع آبی و ارزآوری صادراتی محصولاتی که دارای مزیت صادراتی یا پتانسیل صادراتی هستند تعریف شود و مبتنی بر زنجیره ارزش محصولات کشاورزی تدوین گردد. این استراتژی باید نسبت به عارضه‌های مقطعی که در صادرات ایجاد می‌شود حساس باشد و علت‌یابی شده و در جهت رفع عارضه منعطف باشد.
- بی‌رغبتی فعالان بخش خصوصی نسبت به بیمه کردن محصولات به ویژه در بخش دام، طیور و آبیان از دیگر مسائلی است که بخش کشاورزی با آن مواجه است و مخاطرات طبیعی آن را تهدید می‌کند. لزوم آموزش کشاورز برای حداقل ساختن خسارت‌ها و جبران خسارت در صورت بروز حادثه در اسرع وقت و اعمال مشوق‌های راهبردی در جهت ترغیب کشاورزان به کاهش خسارت‌های احتمالی از طریق راهکارهای نوین و دانش‌بنیان می‌تواند در این زمینه مؤثر باشد.

در مجموع به نظر می‌رسد رفع موانع پیشرفت در بخش کشاورزی در درجه اول و فارغ از راهکارهای تکنیکی به راهکاری راهبردی نیاز دارد. به‌کارگیری مدیریت یکپارچه، هوشمند و پایدار در همه عرصه‌ها به ویژه در «تأمین نهاده و تولید محصول کشاورزی» با هدف ارتقای بهره‌وری، کاهش هزینه‌های تولید، و بهبود کیفیت و سلامت محصول، «بازاریابی و بازاریابی محصول»، «توسعه صادرات کشاورزی» در جهت پایداری فعالیت کشاورزی و بالاخره «تأمین مالی و سرمایه‌گذاری» فعالیت‌های کشاورزی توصیه می‌شود. دست‌یابی به یک نگاه همه‌جانبه و فراگیر به همه موضوعات مطرح در بخش کشاورزی و امکان ارائه راهکارهای به‌هم‌پیوسته و تأثیرگذار در جهت توسعه پایدار این بخش، مستلزم داشتن نگاه زنجیره محور بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی و بازنگری استراتژی توسعه این بخش در چارچوب اسناد بالادستی و استراتژی‌های کلان اقتصادی کشور است.

همچنین باید تلاش شود تا از پرداختن به همه امور به صورت سطحی تغییر رویکرد داده و هر سال یک یا چند مورد را به عنوان مسئله اصلی بخش کشاورزی مدنظر قرارداد و لازم است مأموریت محوری بر اساس این مسئله محوری در دستور کار مراکز پژوهشی و علمی قرار گیرد.

منابع و مأخذ

گزارش اقتصاد کشاورزی ۱۳۷۹ الی ۱۳۹۸